

Újpesti

Helytörténeti
Értesítő

2012. június
XIX. évfolyam 2. szám

A Tűzország tornya felkiáltójelként húzódott a kerítés mögé. Sosem került a képeslapokra, mint régi társa, a Víztorony. Sovány vigasz, hogy az aquaglóbuszt rég nyugdíjba küldték, ám órá még hetven évesen is számítanak.

Sosem nevezték Tűztoronynak, pedig már a kezdet kezdetén is azt a feladatot kapta, hogy hétemelet magasságból figyelje a várost. Rengeteg tragédiát látott: gyártüzeket, lakástüzeket és alig volt két éves, amikor bombák, gránátok gyújtották fel a környéket.

Arra talán Janáky úr, a tervező sem gondolt, hogy e laktanya többet tud majd

az itt élőkről, mint azt bárki sejtené. Nem emiatt nyert érte első díjat. A pincében már a kezdetekkor hadi kórház működött. Odalent folyamatosan műtöttek az orvosok, miközben a felszínen alig akadt, akit oltani küldhettek, mert a tűzoltókat a frontra vezényelték.

Itt mindig kemény fiúk dolgoztak. A lánglovagok – ha megszólal a jel – ma is azonnal kocsira pattannak, hogy mentsek akit és amit csak lehet. Ha kell fecskendővel, máskor emelődaruval vagy feszítővágóval. A bevetés végén visszatérnek. Csak a Tűzország tornya marad önkéntes szolgálatban, pedig már alig lát: rég körbenőtték a panelházak. □ *Barta Flóra*

Tűzoltóságunk hőskora az Újpesti Közlöny írásai alapján

„Tűzrendészet. [...] Az 1886. évi XXII. t.cz. 21. § g.) pontja értelmében a községek a helyi viszonyoknak megfelelő tűzrendészeti szabályrendeletet kötelesek alkotni. Községünk vezetősége ez irányú kötelezettségének mai napig sem tett eleget. [...] Milyen a mai tűzrendészetünk? Szabályrendelet híján a testület a polgárok önkéntes jótékony adományaira szorulva, miként valami kegyes alapítvány vegetál évről-évre. [...] Tűzoltóságunk ma hiányt szenved tűzoltószerekben. A kapitány vízfordók beszerzése is nagyon csekély költségkózással elejét vehetné a minden tűznél constatálható vízhiánynak. A tűzjelzés nehézsége, a távbeszélő összeköttetések elégtelensége mind megannyi bajok, melyek sürgős orvoslást igényelnek.” (1903. augusztus 2.)

„Nyíltan valljuk és állítjuk, hogy az újpesti önkéntes tűzoltó egyesület, mely az utóbbi években az ügyes és odaadó vezetés folytán oly szép fejlődésnek indult, úgy szervezését- és működését, mint vezetését és tagjainak ügybuzgóságát és ezek lelkiismeretes kötelességtudását illetőleg igazán mintaszerű egyesület, mely a nagyobb városok tűzoltóságával is bátran kiállja a versenyt. [...] Az önkéntes tűzoltó egyesület társadalmi intézmény, annak anyagi támogatását tehát társadalmi uton kell elősegíteni és biztosítani. [...] Felhívjuk tehát Újpest minden egyesületét, hogy rendezzenek önkéntes tűzoltó egyesületünk javára egy-egy estélyt.” (1903. szeptember 13.)

„Az Újpesti Önkéntes Tűzoltótestület 1905. évi január hó 14-én (szombaton) a Colosseum összes helyiségeiben műkedvelői színelőadással és világpostával egybekötött tánczvigalmat rendez. A zenét a m. kir. I. ker. honvédszenekar szolgáltatja. [...] Jegyek kaphatók: a rendező-bizottság hölgy és férfi tagjainál, Róth Adolf úr vendéglőjében (Colosseum), Kozma Gyula fényképész

urnál és este a pénztárnál. Felülfizetések köszönettel fogadtatnak és hirlapilag nyugtáztatnak.” (1905. január 8.)

„Hétfőn éjjel félelmetes tűz pusztított a Diófa- és Nyár utca sarkán. Mészlovits Ernő műasztalos modernül berendezett ipartelepét hamvasztotta el ezen könyörtelen elem. [...] S csakis az isteni gondviselésnek köszönhető, hogy a szomszéd épületek szintén el nem hamvadtak. [...] Újpestnek, ennek az 50.000 lakossal bíró nagy községnek van gyönyörű községháza, van utcája, ahol nyakig lehet pocsolóba mászkálni, van utcája, melyet minden negyedévben újra és újra aszfaltíroznak, van szavazó helyisége (istálló), egyszóval van mindene, amiről egy község országos hírnévre tehet szert, csak tűzoltósága nincs. Mennyit, de mennyit volt már ez szóba, hogy a tűzoltóságot szervezni kell, hozzon a község áldozatot, s szerezzen be tűzoltószereket, s állítsanak fel állandó tűzoltóságot.” (1905. május 21.)

„Ki ne ismerné Schóber Károlyt, az ezüstös csákós főparancsnokát az újpesti önkéntes tűzoltóságnak, ott láttuk őt mindig, ahol veszély volt, harsány hangon osztogatta a mentési munkálatokhoz a parancsokat, egészen megszoktuk már, ami nem is csoda, ha elgondoljuk, hogy immár 35 éve áll a testület élén. [...] Szombaton este e hó 9-én fáklyásmenet tisztelettel a távozó főparancsnoknál [...]. vasárnap [...] déli 12 órakor felvonultak az összes testületek a községháza dísztermében megtartott díszgyűlésre, itt meghatottan búcsúzott el Schóber Károly legénységétől, a nagyközségtől és az összes gyárak jelenlévő tűzoltóságától.” (1905. szeptember 17.)

„Az 1888/53888 számú tűzrendészeti kormányrendeletből kifolyólag a vármegyei alispáni hivatal 34121/904. számú végzése alapján a képviselőtestület megalkotta tűzoltóságát. [...]” (1906. augusztus 19.)

(Összeállította: Szöllősy Marianne)

Az Újpesti Helytörténeti
Alapítvány lapja

Alapító szerkesztő:
KADLECOVITS GÉZA

A szerkesztőbizottság elnöke:
HIRMANN LÁSZLÓ

A szerkesztőbizottság
tiszteletbeli elnöke:
DR. SIPOS LAJOS

A szerkesztőbizottság tagjai:
DR. HOLLÓSI ANTAL
DR. KÖRÖS ANDRÁS
ROJKÓ ANNAMÁRIA

Szerkesztő:
ROJKÓ ANNAMÁRIA

Munkatársak:
IVÁNYI JÁNOS
KÖRÖS ANIKÓ
KRIZSÁN SÁNDOR
DR. SALLAI JÁNOS
SZÖLLŐSY MARIANNE

Számunk szerzői:
BARTA FLÓRA egyetemi hallgató
BÁRDI ÁRPÁD tanár
DÉRY TIBOR író
HIRMANN LÁSZLÓ tanár
gimnázium-igazgató
KADLECOVITS GÉZA helytörténet-
kutató
DR. KRISKA GYÖRGY egyetemi
adjunktus (ELTE)
KRIZSÁN SÁNDOR gyűjteménykezelő
LŐRINCZ RÓBERT könyvtáros
NAGY JÓZSEF nyugalmazott tűzoltó-
parancsnok
SZÖLLŐSY MARIANNE helytörténeti-
gyűjtemény-vezető
VILLÁNYI GERGELY egyetemi hall-
gató

Kiadja:
Újpest Önkormányzata
Műszaki szerkesztő:
GELLÉRT KATALIN
Nyomdai kivitelezés:
SPÁCIUM BT.
Felelős vezető: KOÓS GÁBOR

Újpesti

Helytörténeti
Értesítő

2012. június
XIX. évfolyam 2. szám

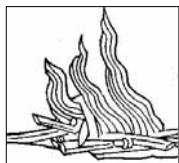

A Tűzoltóság épülete (részlet)

1	BARTA FLÓRA <i>A Tűzország tornya</i>
Múltidéző	
2	<i>Tűzoltóságunk hőskora az Újpesti Közlöny írásai alapján</i> Összeállította SZÖLLŐSY MARIANNE
Tanulmány	
4	NAGY JÓZSEF <i>Tűzvédelem, tűz elleni védekezés Újpesten (1849–1950)</i>
Közlemények	
7	LŐRINCZ RÓBERT <i>A legnagyobb újpesti „all round” sportember, Kéméndy Ernő</i>
10	VILLÁNYI GERGELY <i>Sheffieldtől Újpe stig, 2. rész: Az első magyar labdarúgóklubok</i>
13	<i>Beszámoló az újpesti Világosság páholy működéséről, 6. rész. Közreadja KADLECOVITS GÉZA</i>
16	BÁRDI ÁRPÁD <i>„Akikben Isten országa realizálódott” Az Újpesti Lorántffy Zsuzsanna Egylet rövid története 1921–1949</i>
19	KRIZSÁN SÁNDOR <i>„Újpest-Központ végállomás!”, 7. rész: Alakul a környék jelenlegi arculata</i>
22	DÉRY TIBOR <i>Theokritos Újpesten (részlet)</i>
24	DR. KRISKA GYÖRGY <i>„Szén-dioxid lábnyomok” Újpesten</i>
Híres újpestiek	
26	HIRMANN LÁSZLÓ <i>Mády Gyula</i>
Interjú	
29	SZÖLLŐSY MARIANNE <i>Az újpesti Tizian egykor és ma</i>
32	Helytörténeti hírek

NAGY JÓZSEF

Tűzvédelem, tűz elleni védekezés Újpesten (1849–1950)

A tűznek – mint természeti erőnek – káros volta elleni védekezés egyidősnek mondható az emberi társadalommal. A tűz káros hatása a kezdeti ösztönös, eseti védekezéstől hosszú fejlődés eredményeként jutott el a szervezettség mai fokára.

Hazánkban és szűkebb környezetünkben, Újpesten 1867-től lehet beszélni a tulajdonképpeni szervezett tűzrendészetről (tűzvédelemről). Bár ezt megelőzően, 1849-ben is indult már kezdeményezés tűzvédelmi feladatok ellátására. Martinovich Lukács, Újpest község bírása már 1849-ben felszólította a házbirtokosokat, hogy pénzádományokkal segítsék a tűzoltó felszerelések beszerzését. A felhívásra összegyűlt pénzüsségből vásárolt fecskendő, 12 csőbör, továbbá az ajándékba

kapott néhány tűzoltólétra alkotta Újpest első tűzoltó felszerelését. 1870-ben aztán megalkult az első szervezett újpesti tűzoltóság, az Önkéntes Tűzoltó Testület. Ez a testület Schober Károly parancsnok irányításával 35 éven át látta el a tűzoltó szolgálatot.

A gyors ütemben fejlődő településen egymás után alakultak meg a gyári tűzoltóságok. 135 éve, 1877-ben szervezték meg a Wolfner Gyula és Társa Bőrgyár Tűzoltóságát, mely parancsnokból, 2 tisztből, 8 fizetett és 24 önkéntesből állt. Ez a helyi tűzoltócsapat rendelkezett mindazon felszereléssel (szerkocsi, 12 méteres, kihúzó létra, dugólétra, 400 m nyomótömlő stb.), amely elősegítette a hatékony beavatkozást. A gyár területén ugyanakkor számos tűzcsap állt rendelkezésre. Vész esetén a gyorsabb jelzés érdekében az őrszobán 19 mellékállomással

Az újpesti tűzoltóság épülete a Szent László téren. Tervezte: id. Janáky István

tűzjelző berendezés üzemelt, továbbá rendelkeztek egy olyan nyomást fokozó turbinával, amely a 3 atm-ról 7 atm-ra való nyomásfokozásra volt képes 400 liter percenkénti visszaállító képességgel. A gyári tűzoltóság békében a gyáron kívül is segített a városi tüzesetek alkalmával.

130 éve, 1882-ben alakult meg a Magyar Pamutipar Rt. gyári Tűzoltósága. 1 parancsnok, 2 tiszt, 32 önkéntes (gyári munkás) tűzoltó állt rendelkezésre. Felszerelésük 1 kocsifecsken-dőből, 1 mozdonyfecsken-dőből, 3 nyomótömlővel rendelkező kerekas tömlőorsóból állt. A gyár területén földalatti és fali-tűzcsapokat alakítottak ki, ez utóbbiakat tömlővel és sugárcsővel is felszerelték. A termekbe automata „Spinkler” féle oltóberendezést építettek be a szükséges vízellátás biztosításával. A gyors beavatkozás érdekében különböző helyeken összesen 80 szénsavas kézi tűzoltó készüléket helyeztek el. A gyári tűzoltóság rendszeresen kivonult külső tüzesetekhez is, hasznos szolgálatot téve a városnak.

125 éve, 1887-ben szervezték meg a Mauthner testvérek és Társai Bőrgyár Rt. Tűzoltóságát. Az egységet parancsnok, 2 fizetett és 12 önkéntes gyári munkás tűzoltó alkotta. Rendelkeztek egy mozdonyfecsken-dővel, 2 kerekas tömlőorsóval, 1 kihúzó létrával és megfelelő mennyiségű nyomótömlővel. A gyárban földfeletti és földalatti tűzcsapokat alakítottak ki, és több helyen kézi tűzoltó készüléket helyeztek el. Víznyomás-csökkenés esetére rendelkezésre állt egy nyomásfokozó szivattyú is. Számtalan esetben nyújtottak segítséget a városnak. Később azonban a létszám csökkenése miatt erre már nem kerülhetett sor.

Az Egyesült Izzólámpa és Villamossági Részvénytársaság tűzoltósága 1890-ben alakult. A gyár területén kialakított tűzjelző hálózat az egyik legmodernebb volt. A szolgálatot 16 fizetett és 20 önkéntes tűzoltó látta el.

A Chinoin Gyógy- és Vegyészeti Gyár Rt. Tűzoltóság 1912-ben alakult. A tűzvédelmi feladatokat 8 tűzoltó látta el, 4 nappal 4 pedig éjjel. A tűzivíz-ellátás az udvaron földalatti, az épületekben fali tűzcsapokról történt.

Az üzemekben az ottani technológiának megfelelően széndioxiddal oltó poroltó és habbal oltó kézi tűzoltó készülékek is rendelkezésre álltak.

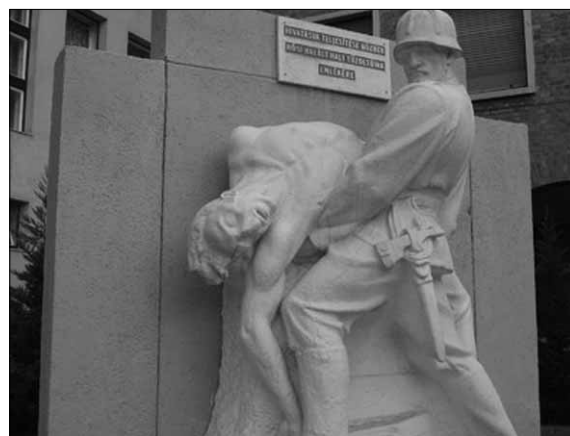
Az Angol–Magyar Cérnagyár önkéntes tűzoltó testülete 1927 tavaszán alakult. A szolgálatot 22 fő látta el. A gyár fel volt szerelve automata (Spinber) tűzoltó berendezéssel. Továbbá rendelkezésre állt számos kézi tűzoltó készülék is. 16 földfeletti tűzcsap biztosította a tűzivíz ellátást. A gyár építése során már figyelmet fordítottak arra, hogy az esetlegesen keletkező tüzek mielőbbi lokalizálása megtörténjen.

Schober Károly parancsnok irányításával az Önkéntes Tűzoltó Testület is eredményesen tevékenykedett. Nemcsak a tüzeknél, hanem a települést többször sújtó árvizek mentő munkálatai során is.

1905-ben Újpest képviselőtestülete hivatásos tűzoltóságot létesített. A tűzoltóságot Jónák Gyula őrsparancsnok szervezte és képezte ki.

A kiképzett 4 hivatásos tűzoltó a 16 beosztott közösségi szolgálával 1905. július végén meg is kezdte szolgálatát egy mozdonyfecsken-dő, egy vészvonat (vízhordó kocs) és 2 lajt készlettel szerrel. Tűzoltólaktanya hiányában a tűzoltóság ideiglenesen a városházán kapott helyet.

1907-ben, Újpest várossá alakulását követően a tűzoltóság hatalmas fejlődésnek indult. Átadták az újpesti tűzoltóság önálló lak-tanyáját a Nyár u. 2.-ben. A tűzoltásra kötelező szolgálat felmentették, és a létszámot 10 főre emelték.

A Mártír tűzoltók szobra (Siklód Lőrinc alkotása)

A várossá alakulás után Csepreghy Pál a város tiszteletbeli iparügyi tanácsnoka került a parancsnoki beosztásba. Csepreghy és Jónák irányításával 1911-ig a létszám folyamatosan emelkedett, végül 23 kiképzett és 7 ideiglenes tűzoltó teljesített szolgálatot. A szolgálat-ellátás meglehetősen kemény munkát jelentett, hiszen az első években egy tűzoltó egyhuzamban 96 órát volt szolgálatban, amely után 24 órai pihenőt kapott. A létszámemelés után a szolgálat 72 órára csökkent, ugyancsak 24 órai szabaddal. Ez a szolgálati beosztás 1914-ig tartott, azután a háborús bevonulások miatt lényegesen lecsökkent a létszám, és volt időszak, amikor a tűzoltóknak 96, sőt 120 órás szolgálatot is el kellett látniuk. A háború kitörésétől 1918-ig 23 főből 18 vonult a harc-térre, közülük négyen hősi halált haltak.

Nem esett még szó arról, hogy a kezdeti időszakban lóvontatású szereket használtak, de a tűzoltóságnak külön ló állománya nem volt. Kivonuláskor a szemégyűjtő kocsik lovait fogták be, nappal pedig az utcán foglaltak le ideiglenesen lovakat. Ez a rendszer teljesen irreális volt, hiszen sok esetben emiatt a kivonulás is késedelmesen történt. Az áldatlan helyzet feloldását csak 1906-ban sikerült enyhíteni, amikor a tűzoltóság megkapta az első pár lovát, amit 1908-ban és 1909-ben még egy-egy pár ló követett. A lóvontatású szereket azonban a fejlődésnek köszönhetően kiszorították a motoros szerek. 1929-ben Újpest megyei jogú város lett. Fejlett és erős közigazgatás irányította a várost. Vásároltak egy benzinmotoros autófecskendőt, aminek köszönhetően lényegesen csökkent a vonulási idő. A létszám is ennek megfelelően alakult, illetve emelkedett, hiszen ekkor már 3 tisztt, 30 altisztt és tűzoltó, valamint 3 gépkocsivezető teljesített tűzoltói szolgálatot.

Robamkocsi a Könyves Kálmán Gimnázium udvarán

Újpest városa abban az időben külön tűzjelző telefonhálózattal nem rendelkezett, a tűzjelzésre a rendes telefonállomások szolgáltak.

A vízszerezés a vízvezetéki tűzcsapokról történt, amelyek a város belterületén általában 100 méterenként voltak találhatók. A vízvezeték-hálózatban meglévő 3,5–4 atmoszfera víznyomás adott esetben a gépjármű-fecskendők közbeiktatásával akár 12–16 atmoszferaig is fokozható volt.

Újpest a fénykorát élte. A városban stadion, uszoda, villamos-erőmű, több villamosjárat, autóbusz-vonal, korszerűnek mondható közvilágítás működött. A településen számos nagy iparvállalat – többek között az Egyesült Izzó, a Wolfner és a Mauthner Bőrgyárak, a Chinoin stb. – folytatott tömegtermelést, és jelentős volt a bútoripar is. A tűzoltóság párhuzamosan fejlődött a várossal. 1942-ben adták át a korszerű – ma is meglévő – tűzoltólaktanyát. A hétemeletes figyelőtorony, amely a gyárváros fölé magasodott és a védelem, valamint a készenlét üzenetét jelképezte, Újpest jelképe lett.

A második világháború kitörése, majd az ország hadba lépése alapvetően megváltoztatta a harmonikus életet. A tűzoltólaktanya pincszintjén földalatti kórházat alakítottak ki, gondosan, szinte hermetikusan záró vasajtókkal ellátott műtők, kezelők, fekvőbeteg-ellátó stb. helyiségekkel. A tűzoltói szolgálatot teljesítők jelentős része katonai behívót kapott, a tűzoltóság a létszámhiány miatt rendkívül nehéz körülmények között működött.

A második világháború következtében a magyar hivatásos tűzoltóság szétesett, és az ország tűzvédelme úgyszólván megsemmisült. A világháború utáni első tűzvédelmi vonatkozású szabályozást az ideiglenes 10.280/1945 NE számú rendelete jelentette. A rendelet végrehajtására kiadott belügyminisztériumi intézkedés megalkotta az egységes hivatásos tűzoltóság fogalmát. Az országos tűzoltóparancsnok minden tűzoltóság és tűzoltó felettese vagy előjárója, és a belügyminiszter alárendeltségében ellátja az összes tűzvédelmi és tűzoltósággal kapcsolatos feladatokat.

1950. január 1-én – politikai döntés alapján – Újpest a főváros negyedik kerületként elveszti városi önállóságát. Ettől kezdve lassan átalakult a település, de a figyelőtorony ma is feleleveníti a régi idők emlékét. □

LŐRINCZ RÓBERT

A legnagyobb újpesti „all round” sportember, Kéméndy Ernő

„Menj haza anyám és sírj, Kéméndy minden díj, de minden díj!” – szállt a nóta 1901. június 30-án az UTE Pamutgyár melletti sporttelepe felett, ahol az egyesület első nyilvános atlétikai versenyét tartotta. Az újpesti klub „dalos krónikása” nem túlzott, Kéméndy Ernő, az UTE atlétája, aki egyben a verseny szervezője, pályabírója, egyszerűen mindenese volt, bármely számban starthoz állt, mindent maga mögé utasított. Megnyerte a 100 yardos síkfutást, a magasugrást, a távolugrást, és finisembere volt a győztes stafétacsapatnak is. Ki volt ez a kiváló sportember, aki az atlé-

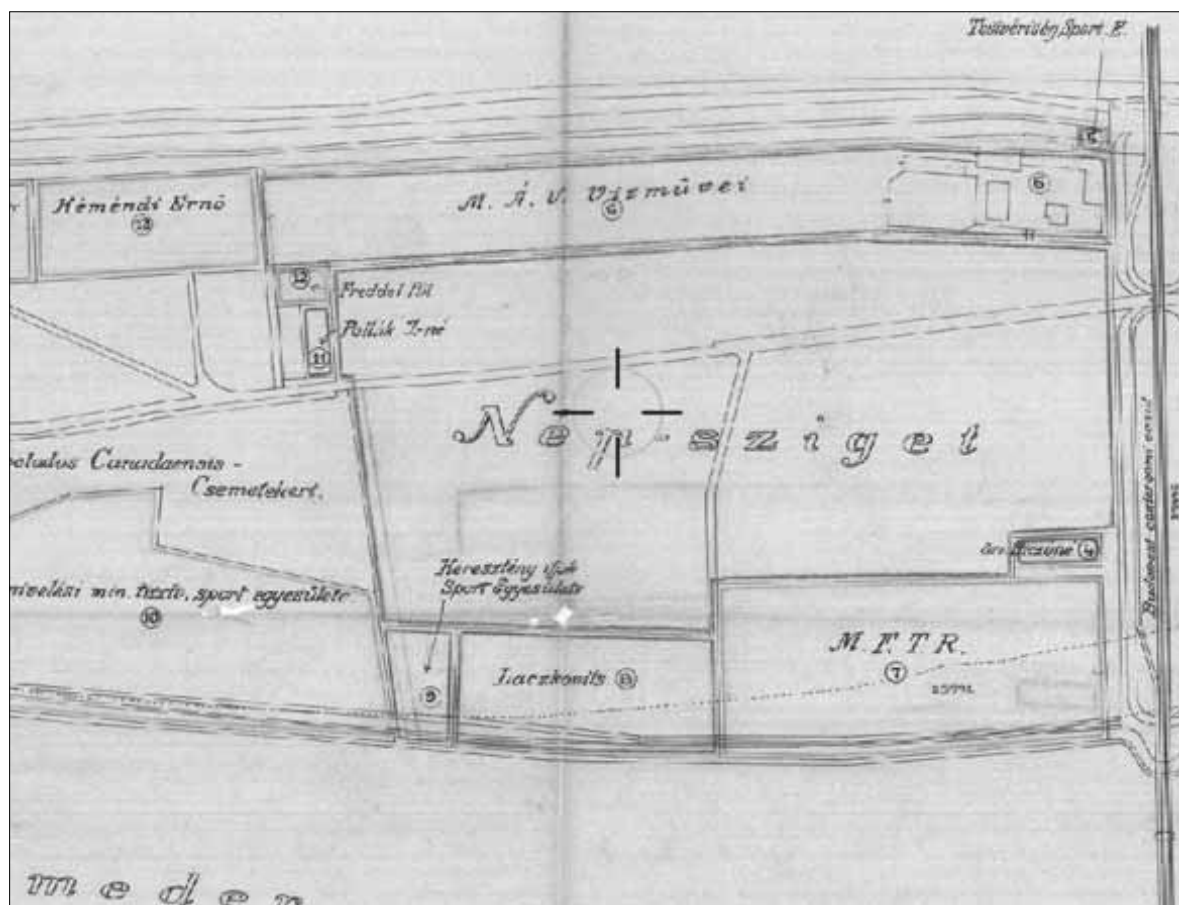
Kéméndy Ernő, az újpesti bajnok

tika mellett az UTE labdarúgásában, úszásában, sakkjában, evezésében, valamint az egyesület vezetésében is hosszú évtizedekig meghatározó szerepet játszott? A következőkben az ő küzdelmes életét, dicső pályafutását elevenítjük fel.

Kéméndi Ernő 1880. november 18-án született Újpesten. Családtagjai a dédszüllőig visszamenően mind anyai mind apai ágon tanítók voltak, így természetes volt, hogy ő is a tanári pályát választotta hivatásának. Diplomájának megszerzése után nyugdíjazásáig Budapest főváros alkalmazásában állt, kezdetben tanárként, később iskolaigazgatóként. Sporttevékenységét atlétaként 1898-ban az Újpesti Torna Egyletben kezdte, és visszavonulásáig itt is folytatta. Első megmérettetése egy 20 km-es távgyaloglóverseny volt, melyen harmadik helyezést ért el. Egy elírás következtében neve első sikerénél Kéméndy-ként jelent meg és ezt részben kabalából, részben sporttevékenységének a tanári hivatásától való megkülönböztetése miatt sportszerepléseiben megtartotta. 1900-ban tagja lett Újpest első labdarúgóklubjának, a frissen alakult Újpesti FC-nek, melynek második csapatában kergette a labdát. Nevét 1901-től már jól ismerték a futballpályákon az első játékvezetők egyikeként is. Az Újpesti FC 1901-ben beleolvadt az UTE-be, s futballistái innentől kezdve uteistaként szerepeltek. Kéméndy a labdarúgók élére állt, s 1901. március 9-én, a Magyar Labdarúgók Szövetségének gyűlésén, az UTE küldöttjeként, ő jelentette be a klub belépését a szövetségbe és az induló bajnoki küzdelmekbe. Rövidesen nem csak az UTE megalakuló futballszakosztályának vezetője lett, hanem az MLSZ jegyzőjeként is dolgozott, majd 1903-ban közfelkiáltással a Szövetség titkárának is megválasztották. Kéméndy neve ekkor már az UTE vadonatúj népszigeti sporttelepén rendezett tenisziadalok állandó résztvevőjeként

1906-ban a Magyar Atlétikai Szövetség bajnoki viadalán Kéménydy 18,5 másodperces idővel első lett a 120 yardos gátfutásban, s

Az aktív sportolástól ugyan visszavonult, de az adminisztratív vezetésben annál inkább tevékeny Kéméndyt 1909 nyarán felkereste Kovács Nándor, a BBTE kiváló baj-

A népszigeti Kéméndy-vízisporttelep (balra fent) az 1930-as években

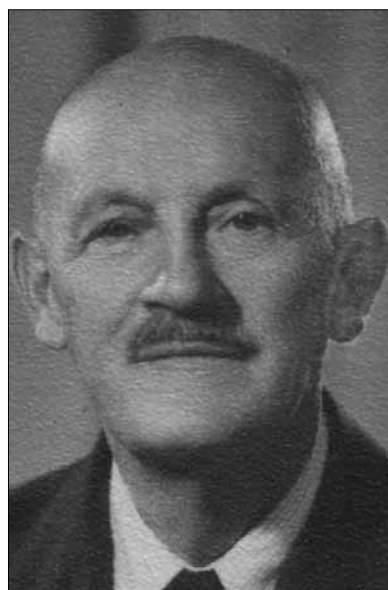
noka, aki Kéméndy visszavonulása óta birtokolta a gát- és távolugró hegemoniát. Arra kérte, hogy a következő vasárnap induljon helyette Arad város bajnoki viadalán. Kéméndy hosszabb kapacitálás után beugrott, és úgy, hogy két esztendeig még szöges cipő sem volt a lábán, minden tréning nélkül megnyerte a 110 yardos gátfutó, valamint a távolugró számot. Így sikerekben gazdag versenyzői pályafutását olyan ragyogó fegyverténnyel zárta le, amilyenre a magyar atlétika történetében addig még nem volt példa. Eredményeinek elismeréseképpen megkapta az UTE örökös bajnoka címet is.

Az Újpesti Torna Egyleten belül szinte mindennel foglalkozott. 1910-ben Szűcs Jánossal és Técsőy Tichy Henrikkel közösen a Népszigeten megalakították az egyesület úszó szakosztályát. Amellett, hogy tagja, majd elnöke volt az Újpesti Sakk Körnek, mesterfokú játékosként részt vett az UTE színeiben az első osztályú sakk csapatversenyeken. Rövidesen az egyesület alelnökének is megválasztották.

Az első világháborút végigharcolta, kezdetben légénységi állományban, majd 1917-től zászlósként. A frontról 1918-ban súlyos betegen, hastífusszal került haza. Betegségéből csak hosszú, több mint egy éves lábadozás után gyógyult fel teljesen. 1927-ben nem titkolt háborúellenes nézetei miatt

székesfővárosi elemi iskolai igazgatói állásból nyugdíjba helyezték. Nyugdíját végkielégítés formájában vette fel, és a kapott tőkéből a Népszigeten vízitelepet létesített (amely a mai napig is eredeti formájában megtalálható), ahol otthont adott az UTE frissen alakult evezős szakosztályának is. Az 1930-as években vállalkozását biztos megélhetési forrássá fejlesztette fel. A második világháború alatt vízitelepét az összekötő vasúti híd bombázása során súlyos károsodások érték. A háború után a létesítményt újjáépítette, azonban ennek hasznát már nem sokáig élvezhette, mert a telepet, az ott lévő lakásával együtt, 1948-ban államosították. Ezzel minden jövedelmét és nyugdíj jogosultságát is elveszítette. Hetven évesen így újra munkába állt, és újbóli nyugdíj jogosultságának megszerzéséig fizikai munkásként dolgozott. A sporttal való kapcsolata azonban ez alatt az idő alatt sem szűnt meg. 1960-tól megszakítás nélkül tagja és megbecsült játékosa volt a Budapesti Vízügy sakkcsapatának. 1973. december 31-én, 93 éves korában érte a halál. Az újpesti sportélet kiemelkedő alakja az Óbudai temetőben nyugszik. □

*„all round” – több sportágban járatos és eredményes versenyző

A bajusz és a nyakkendő idős korában is jellemezte

VILLÁNYI GERGELY

Sheffielddől Újpestig, 2. rész: Az első magyar labdarúgóklubok

Az első magyar labdarúgóklubok

Az első magyar labdarúgóklub megalakulására 1897. január 24-ig kellett várni. Ekkor jött létre a BTC futballcsapata. Az osztály elnökévé Iszer Károlyt nevezték ki, a főtktári pozíciót Guttmann (Hajós) Alfréd, olimpiai bajnok kapta, míg a csapatkapitány Ray Ferenc lett. A BTC tagjai 1897. február 28-án nem hivatalos edzőmérkőzést játszottak egymás között a Millenáris pályán, ahol az élelmes portás belépőt szedett a kíváncsiskodóktól, így hazánkban ezen a mérkőzésen voltak először jegyet vásárló nézők. Május 9-én már hivatalosan is bemutatkozott a BTC két csapata, a „kék-fehérek” 5–0-ra legyőzték a „piros-fe-

héreket”, elsősorban annak köszönhetően, hogy Ray Ferenc az előbbi csapatot erősítette. Ekkor már le volt kötve a bécsi Cricketerok elleni összecsapás 1897 októberére, ezért Ray válogatóként használta fel az egymás közötti játékokat. Iszer Károly korábban is tető alá akart hozni egy magyar-osztrák meccset, de először csak pár játékos kísért el bécsi útjára, ahol megnézték a leendő ellenfél mérkőzését, majd meghívták őket Budapestre. Az időre szükség volt, ugyanis fel kellett készíteni a Millenáris pályát és magukat is, valamint a mérkőzésnek is kellett a propaganda. A 2000 néző befogadására alkalmas lelátón azonban csak pár százan foglaltak helyet, amikor a BTC így állt fel a kilenc angol játékost a soraiban tudó Cricketerok ellen: Stobbe – Harsády, Ashton

A Budapesti Torna Club bajnoksapata (1901–1902)

– Iszer, Pesky, Klebelsberg – Ray, Yolland, Hajós, Ramaszéder, Lindner. Jól kivehető, hogy a magyar csapatban is három szigetországi futballista jutott szóhoz, valamint a bíró is angol volt, két vendéglátós édesapja, R. Lowet. A magyar csapat 2–0-ás vereséget szenvedett, de a jelenlévő fiatalság nagy kedvet kapott a futballhoz., és egymás után alakultak meg az egyesületek: elsőként a Műgyetem (előbb MFCS, majd MFC, végül MAFC) csapata, majd a Budai FCS (OTE és III. ker.), a MAC, a BFC, a Magyar FC, a Pozsonyi TE, az FTC, az Eperjesi TVE, a Szabadkai SE, a Bajai TC, a Hungária FC, a MUE, a BEAC, a Postások, a BAK, az Újpesti FC, a III. ker. a TVE, az Óbudai TE. Iszer Károly 13 fővárosi egyesület bevonásával megalakította a Bp. Versenypálya Szövetséget, mely a mérkőzések lebonyolításban segédkezett a csapatoknak.

1898. február 6-án játszott először egymással két klub, ekkor a BTC második csapata 500 néző előtt 5–0-s vereséget szenvedett az alig két hónappal korábban megalakult Műgyetemtől. Az igazsághoz hozzátartozik, hogy az első években alakult klubok nagy része tisztavirág életű volt, mivel más sportot űző játékosok alapították, akiknek később választani kellett, és visszatértek eredeti „hivatásukhoz”. Azonban a labdarúgás népszerűsége tovább nőtt, ugyanis az alsó- és középosztály ekkor felcseperedő gyerekei gyorsan eldobták a méta-ütőt, és rongylabdát készítve a grundokon csak a futballnak hódoltak szabadidejükben.

Az újpesti labdarúgás kezdetei

Újpesten az akkor Budapestre bejáró diákok kezdtek érdeklődni a labdarúgás iránt. Az ő lelkesedésüket látva helyi tanáreberek kezdtek el gondolkodni egy testező egyesület alapításán. Elsősorban az 1877-ben alapított Újpesti Közművelődési Kör tagjai látták a társadalmi fejlődés lehetőségét egy közkedvelt egyesület működésében. Először mindössze négyen gyűltek össze Goll János középiskolai tanár lakásán az újpesti Deák Ferenc utcában: aházigazda, Berényi Antal, Székely-Sonnenfeld Ábris és Ugró Gyula. A későbbi találkozóhoz már mások is csatlakoztak, és 1885. június 16-án mondták ki az Újpesti Torna Egylet (UTE) létrejöttét, elnöknek Gollt, alelnöknek

Győri-Farkas Gyulát választották, a főtitkár pedig Ugró lett, Székely-Sonnenfeld a pénztáros, Berényi pedig a korabeli kifejezés szerint „művezetőként” trenírozta a sportolókat. Az alapítólevél szerint 78 taggal kezdték meg a működést, jelszavuk az „Egység, épség, egyetértés” lett, színüknek a lila-fehéret választották.

1897-től közel három éven át alig adott életjelet magáról az UTE. Ekkor a polgári fiúiskola megvonta a tornatermet az egyesülettől, amely így fel is függesztette működését, tevékenysége kizárólag az Amadeó vendéglőbe szervezett ritka összejövetelekre koncentrált. Ha nincs a labdarúgás, talán már a 20. század elejére megszűnik a klub, de szerencsére Újpestre is betört a futball-láz. A Népszigeten métázó fiúknak az újpesti sportélet jelentős figurája, Schön Jancsi vitte a hírt, hogy Pesten a Millenáris pályán „valami rugdalózó játékot” játsszanak, és a saját angol-tanárát, Strobbe bácsit is látta játszani, aki szakállasan is a bőrt kergette. A hír felkeltette az újpesti fiatalok érdeklődését, és 1899 augusztusában begyalogoltak a fővárosba, hogy megnézzék a BTC és a bécsi Cricketerok

Langfelder Ferenc

meccsét, melyen hatalmas meglepetésre a magyarok győztek 1–0-ra. Persze a friss élmény nem múlt el nyomtalanul, és az újpes-
ti srácok a hazafelé tartó úton már az új
egyesület megalapításának körülményein
vitatkoztak. A névben hamar megegyeztek:
Újpesti Football Club (UFC). A friss csapat a
Juta-gyári dombokon gyakorolt Dinich Károly
vezérletével, másik elnevezésük is erre utal: a
köztudatban „Árpád útiakként” is emlegették
őket. Nem kellett sokat várniuk a helyi
riválisok megjelenésére, ugyanis 1900
júliusában a Tresz és a Pollacsek fivérek
hathatós közreműködésével megalakult az
Újpesti Haladás Football Club, és még ebben
a hónapban Ladányi Dezső kezdeményezé-
sére a Duna-parti réteken futballozó csapat is
összeállt, ők Újpesti Atlétikai Club (UAC)
névre keresztelték magukat, és piros–zöld
színeket választották. A sornak azonban még
nem volt vége, az újpesti Petőfi Körnek is
alakult Nemzeti Football Osztálya. A felsorolt
csapatok tagjai leginkább a fővárosban tanuló
diákokból kerültek ki, akik tanulmányaik mel-
lett a futballról is sok információt gyűjtöttek
az iskolában.

Míg a lakosság az évszázad utolsó szil-
veszterére készült, az Újpest FC fiataljai a
Gyár (ma: Munkásotthon) utcában jöttek
össze, hogy hivatalosan is futballklubot alapít-
sanak. Nyolc főből álló tisztkart választottak,
a választmány 12 tagból állt, és volt 4 pót-
választmányi tag. A klubtagság feltételei a
következők voltak: alapító tagok, akik egy-
szeri, 50 korona tagdíjat fizettek; pártoló
tagok, akik évi 5 korona tagdíjjal gazdagítot-
ták a klubkasszát, és voltak működő tagok,
akik 8 korona tagsági és 3 korona beiratkozási

Pályaváratás a Népszíngeten

díjat fizettek, elmúltak 18 évesek, és fedd-
hetetlen előéletűek voltak. Így alakult meg
1899. december 31-én az Újpest Football
Club, melynek a színe lila–fehér lett. Sok for-
rás szerint már a következő év elején beolvadt
az UFC és az UAC az UTE-ba, de a helyi
lapokból kiderül, erről szó sem volt, arra még
várni kellett. Az Újpesti FC-nek új otthon
után kellett néznie, mivel a Juta-gyári homokos
területeken nem lehetett mérkőzést rendezni.
A megoldást a Pamutgyár melletti rét jelen-
tette, amit Károlyi Sándor gróftól kapott meg
a csapat három évre, csekély úrbér fejében.
A terület megvolt, de a gyomos, gödrökkel és
vakondtúrásokkal teli mező messze nem volt
alkalmas semmilyen sport űzésére, így a
tagoknak kellett megfelelő pályát kialakítani,
akik ásót, kapát, gereblyét és talicskát ragad-
tak. A munka nagy része éjszaka, petróleum-
lámpák fénye mellett folyt, ami a babonás
újpestieknek sok fejtörést okozott: lidérc-
fényekről, kincskeresőkről és szellemekről
szóltak a hírek.

1900 tavaszára lett kész a salakkal körül-
ölelt pálya, az első mérkőzésre április 29-én
került sor, a III. kerület csapatát hívták meg az
újpestiek, akikkel 1–1-es döntetlent játszottak.
A lilák így álltak fel: Dinich – Bodor, Baráth
– Macho, Bier, Weisz – Weidlinger, Deutsch,
Pozsonyi, Ugró K., Schön. Mindjárt az első
meccsen egy érdekes cserére is sor került,
Dinich helyet cserélt a centerrel, Ugróval, aki
innentől kezdve kirobbanthatatlan volt a
kapuból, az első gól szerzője pedig Weidlinger
volt. Mivel kerítés nem készült, az első mec-
csen kötelet húztak a pálya köré, belépő
helyett azonban húszfilléres kis füzetekben
árusítottak csapatösszeállításokat. Ebben az
időszakban haldoklott az UTE, a település
sportjában az UFC tört az élre, amit az Új-
pesti Közlöny 1900. május 6-ai írása is jelez:
„Felhívjuk a sportkedvelő ifjúságot, hogy
minél számosabban csatlakozzanak az UFC
zászlaja alá, hogy együttes, összetartó műkö-
déssel, végre-valahára egy állandó sport-
egyesületet teremtsenek Újpesten.” A gárdá-
nak tartalékcsapata is volt, mely már az első
meccs előtt bemutatkozott, és a későbbi legen-
dás intéző, Langfelder Ferenc („Patyi bácsi”)
góljával nyertek egy újabb helyi csapat,
az USC ellen.

(Folytatjuk...)

Beszámoló az újpesti Világosság páholy működéséről, 6. rész

Kézirat szabadkőműveseknek

„[...] A törzsalapítvány évi jövedelméből az iskolaév leteltével évenként 120 korona fordítható jutalom kiosztására. Ezen összeg legfeljebb két arra érdemes tanuló közt osztható meg egyenlő arányban, különben pedig csak egy tanulónak adandó ki.

Amennyiben az alapítvány jövedelme a 120 koronát meghaladja, úgy a jövedelemfelesleg, nemkülönben, ha a jövedelem, mint jutalom a 4. pontban felsorolt kellék hiányában ki nem adható, az egész évi jövedelem az alapítványi tőke gyarapítására fordítandó mindaddig, míg az ilyképp megnövekedett alapítvány évi hozadéka a 180 koronát eléri. Ez esetben legföljebb 3 tanuló jutalmazható az 5. pont értelmében. A jutalom összege minden egyes jutalmazottnál az évi 120 koronát meg nem haladván, a fel nem használt jövedelem az alapítványi tőkéhez csatolandó.

Az alapítvány kezelésének, jövedelme kiadásának módját a Világosság páholy 5 világossága állapítja meg, úgyszintén azt illeti meg a jog, hogy a jelentkezők sorából a jutalmazandókat kijelölje.

Jóváhagyta a Magyarországi Symbolikus Nagypáholy szövetségtanácsa 1912. május 24-én tartott rendes ülésében.”

Szükségesnek tartottam k. testvérek, az alapító oklevél közlését, mert az ösztöndíj kiadása évenként aktuális lévén, jó, ha az összes testvéreknek mindenkor pontos szöveg van a kezükben, hogy rendelkezésének minél jobban megfelelhessen az alap.

7 új, lelkes testvérral szaporodik az 1911. évben a páholy, de gyászt is hoz ez az esztendő. Friedrich Vendel el. isk. izgató, a páholynak, régi, derék testvére halt meg, kit mély részvétellel kísérték a testvérek utolsó útjára. Ziska Lőrinc testvér, ki 13 évig végezte a testvérek közmegelegedésére a kisegítői tisztet, elköltözik Újpestről s a testvérek szeretettel vesznek tőle búcsút. Ez évben újítja fel

a páholy a nővérmunkák intézményét; az estélyek szépen sikerülnek; Fischer és [a] Nagy testvérek tartanak a nővéreket érdeklő tárgyakról előadást.

Ugyancsak ez évben formulázza a páholy álláspontját a konzervativizmus [maradtság] és radikalizmus [gyökeres átalakítás] kérdésében. Alkalmat erre a Nemzeti páholy titkári jelentése s Jászi Oszkárnak a Martinovits páholyban való főmesteri székfoglalója adott. A Világosság páholy álláspontját Nagy Lajos testvér a következőképpen fejt ki. A szabadkőművesség célja és feladata kétségkívül progresszió [haladás, emelkedés], de székfoglalóban nyilatkozó szélső radikalizmus, kétségkívül belesodorná a szabadkőművességet a meg nem engedett politika időszaki áramlatába.”

„A radikális demokrácia programjának megalkotását tehát csakis abban az esetben nézhetnénk aggodalom nélkül, ha ehhez a páholy csak az eszmeérlelés, a megbeszélés munkájával járulna hozzá, míg a program megvalósítása és nyilvánosság elé hozása a szövetség keretén kívül alakult politikai párt feladata lenne. Véleményünk szerint a szövetségnek szabad mozgását, cselekvőképességét meg kell őriznie az emberiség messze jövőben várakozó feladatai és küzdelmei támogatására is. Bármilyen nagyfontosságú napi kérdésért létét, fennállását kockára nem vetheti.”

„Mi azt tartjuk, hogy ám támogassa a szabadkőművesség a propaganda és a tagok nyilvános munkásság útján teljes erejével, sőt tervszerűen előkészített, okos, megfontolt együttműködéssel a napirenden levő társadalmi küzdelmeket, – így elsősorban az egyenlő, általános, titkos választójog kivívását –, de politikai programot ne kívánjon adni.

Maradjunk az eszmeérlelés és úttörés határai között. Ez a jövőben való munkásságunknak feltétele és a progresszióért szabad mozgásunknak biztosítéka leendő.” Viszont erősen elítélte a páholy a Hungariának klerikális irányú irányelveit s legteljesebb bizalmát

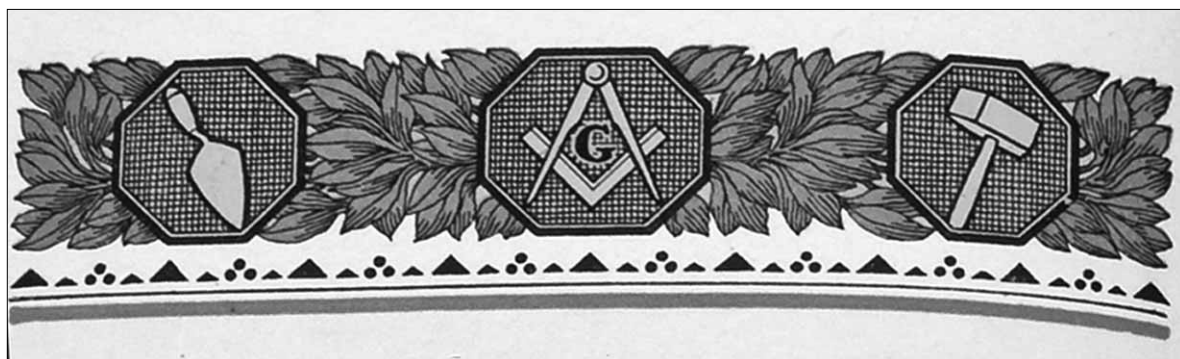
fejezte ki a Nagypáholy iránt. Részt vett a Világosság kiküldötteivel a testvérpáholyok minden fontosabb munkáin, a páholyközi bizottságok tárgyalásain s így mindjobban igyekezett beilleszkedni és szerény tényezővé válni a szabadkőművesség összességének munkásságában.

Pezsgő élet, szorgos munka jellemzi a következő, 1912. évet is, melyben dr. Fadgyas Gyula vezeti, mint főmester a páholyt. Már az előző években, mint a gyengélkedő Benkovits testvér helyettese, tulajdonképpen ő vezette a páholyt, s így minden zökkenő nélkül folyik tovább rendes medrében a munka. Jan. 30-án ünnepet ül a Világosság. Páholyvizsgálat céljából megjelenik Bókay nagymester Bakonyi főtitkár kíséretében körünkben s a hat Nagymester maga vezeti a felvételi díszmunkát. Meglepetéssel szemléli az új hajlékot, dicséri munkánkat, s kéri a páholyt, adjon alkalmat meghívásával a kispesti Türr István szabadkőműves körnek, mely páhollyá alakulva szintén szeretne hajlékot emelni magának, hogy megtekinthesse és megismerhesse páholyunk épületét és célszerű berendezését. Február 28-án történik meg a kispesti testvérek látogatása, kik őszinte elismerésüknek adnak kifejezést, mikor meghallják, hogyan létesítette, aránylag mily csekély költséggel, a testvérek összetartó buzgósa hajlékunkat.

Étékes és magvas nívón álló felolvasásokat tart G. S. testvér; iparkodik módot találni arra nézve, hogyan volna elérhető, hogy most, mikor a választójog kiterjesztése küszöbön áll, Újpest polgársága helyesen tudjon élni is ezen jogával. Úgy ő, mint Fischer testvér sorozatos felvilágosító munkák tartását sürgeti. Erre nézve sikerül a Közművelődési

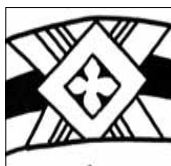
Kör anyagi támogatását megnyerni s annak közreműködésével, a budapesti T. T. tagjaival általános érdekű, de azért mégis tudományos értékű előadásokat tartani a városházán. Hogy helyénvaló volt ezen intézkedés, misem mutatja jobban, mint az a felszisszenés, melyet a helybeli klerikális sajtóban és körökben keltett; az ellenség szinte erőszakkal próbálta a felolvasások tartását megghiúsítani s a felolvasó testvérek ügyességét dicséri azon körülmény, hogy a nagyszámban megjelent keresztényszocialisták, vezérkarostul néma csendben hallgatták meg (saját magukban, amennyire megértették, bizonyára helyeselve is) a progresszív, igaz világosságot hirdető eszméket.

Érdekes, több estére terjedő eszmecsere folyt azon felolvasás kapcsán, melyet Bolgár testvér ápr. 3-án tartott socialismus és szabadkőművesség címmel páholyunkban. Ápr. 10-én dr. Bálint Lajos testvér látogatott el hozzánk, hogy a páholyt a Világ intesivebb [mélyrehatóbb] támogatására buzdítsa. Agitációjának meg is volt az eredménye. Ápr. 24-én Benkovits testvér örömmel jelenti, hogy testvérek önként magukra vállalt évi 1000 korona subventióval [segély, támogatás] támogatják a szabadkőműves eszmékért harcoló napilapot. Fischer testvér kezdeményezésére egyes testvérek jelentős összeget ajánlanak fel a helybeli gimnázium önképzőköreben természettudományi dolgozatok jutalmazására, hogy ezzel is jutalmazzák az ott is megalakult congregáció [szervezet] munkáját. A jól végzett munka örömét azonban az év vége felé gyásszal kell felváltanunk. Sept. havában hal meg a régi harcos immár csendes veteránja, Tanos Pál, ki – mint fentebb elmondottuk – önkéntes száműzetéséből visszatérően, ismét felvételét

Szabadkőműves szimbólumok egy naptár fejlécében

kérte páholyunkba, de itt bizony munkánknak csak nyugodt szemlélője maradt. [M]ajd nov. havában mindnyájunk döbbenetére váratlanul [elhunyt] Boldog Kálmán. Két teljes évtizedig írta munkáink tábláját, s irányította nem egyszer a páholy munkáját is [...] a kötelességtudás, a szabadkőművesi buzgalom igaz megtestesülése volt. Igazi eleme, sőt talán egyetlen élvezete a munka volt. Szinte bámuljuk azt az igazán művészetté finomult leleményességet, mellyel munkatábláiban nemegyszer egészen jelentéktelen eseményt, felolvasást is meg tud örökíteni; igaz élvezettel és érdeklődéssel olvastam 19 évi jelentését, amelyek közül egy sem nélkülözi a hangulatos bevezetést és befejezést s a 19 közül nincsen kettő, mely egymáshoz hasonlítana. Lehetetlen meghatottság nélkül szemlélni a hatalmas foliánsokat [könyveket], melyeket ő írt tele, gyönyörű calligraphikus [szépírási] betűvel, melyek – míg csak a Világosság élni fog, mindennél maradandóbban fogják megőrizni a dolgos, pontos Boldog Kálmán emlékét.

Az árván maradt táblás tisztet ideiglenesen Hevesi, majd dec. 4-től febr.-ig Murányi testvér látta el önzetlen buzgalommal. Az utóbbi terjesztette elő január 29-én a páholy évi jelentését. Éppen a titkárválságra való tekintettel – Murányi testvért ugyanis profán nagy elfoglaltsága akadályozta meg abban, hogy önként elvállalt tiszttségét tovább is viselhesse, már a rendesnél korábban, febr. 5-én tartottuk meg 1913-ban a tisztújítást. Főmesterré egyhangú lelkesedéssel dr. Fadgyas Gyulát, helyettes főmesterré dr. Elek Pált és Bartha Pétert, titkárrá e sorok íróját választották meg a testvérek. Szegény, jó Bartha P. testvérünk ekkor már súlyos betegen feküdt, úgyhogy fogadalmát sem tehetné le. Hiába keresett a baja ellen a délvidéken gyógyulást, csak betegebben tért vissza. Egy félévig szomorú esemény volt páholyunkban a körkérdés, melynek alkalmával orvos testvéreink beszámoltak két nagy betegünknek, Bartha Péternek, majd utóbb Benkovits Imrének, kit közben a páholy örökös tiszteletbeli főmesterévé választott, – állapotról. Eleinte remény és kétség között, utóbb néma lemondással hallgattuk e jelentéseket, s mikor a nyári szünet elérkezett, már félve

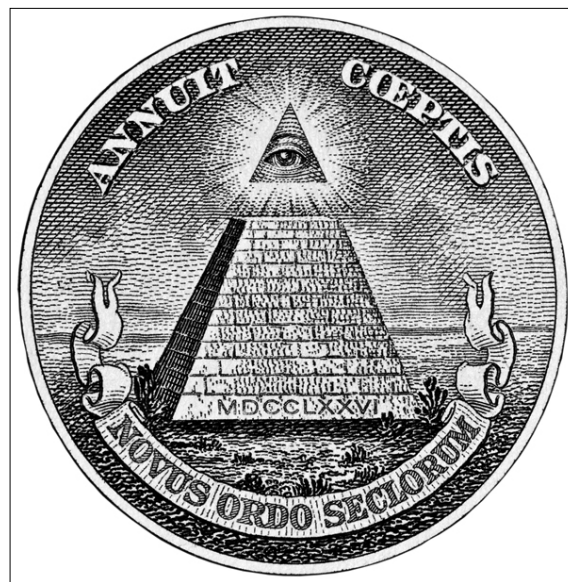
gondoltunk arra, hogy mire újból együtt leszünk műhelyünkben, örökre hiányozni fog két érző szív, négy dolgos kéz. Aggodalmunk valóra vált. Június 25-én hunyta örök álmra szemét Bartha Péter, aug. 10-én Benkovits Imre.

Fájó szívvel állottuk körül az élete delén, alig 40 éves korában elhunyt Bartha Péter koporsóját, szinte lázadva kérdeztük a kaján végzettől, mit vétett a derék testvér, hogy alig élvezte még újonnan alapított családi tűzhelyének melegét, még nem láthatta egyetlen kisfiának első lépését, még nem hallhatta első szavát, máris fel kellett cserélnie az édes otthont, a rideg kórházi ágygal, melyen gyötrelmes szenvedéseitől csak megváltotta a jótékony halál. Nyugodj békével, áldott lelkű, jó testvérünk, mi, akik éreztük szerető szívednek melegét, sohasem fogunk elfelejteni!

Hát téged, hogy feledhetnénk el Benkovits Imre! Nélküled aligha állna még ma is a Világosság háza! Szóval, tettel úgyszólván mindegyikünknek támasza voltál; neved szinte köznevévé lett Ujpesten a puritán becsületességnek, szívós, kitartó energiának. Mintaképe leszel mindannyiunknak, kiket még a te erős kezéd vezetett az igazi, építő szabadkőművesnek!

(Folytatjuk...)

(Közreadja: Kadlecovits Géza)

Szabadkőműves szimbólum az amerikai egydolláros bankjegyen
(A mindent látó szem)

BÁRDI ÁRPÁD

„Akikben Isten országa realizálódott” Az Újpesti Lorántffy Zsuzsanna Egylet rövid története 1921–1949

Az I. világháború utáni nehéz időkben tömegek nélkülöztek, éheztek a háború és annak következményei miatt. Újpesten is, amely az ekkori Magyarország egyik legnagyobb városa volt, szembesültek ezzel a helyzettel. Ezekben az időkben is a református egyház igyekezett betölteni küldetését: missziót folytatott és az, akinek volt, adott annak a testvérnek, aki szűkölködött. Így ajánlották fel jelentős adományukat az amerikai holland reformátusok, hogy az éhező, szegény magyar református gyermekek rendszeres meleg ételhez jussanak. Ennek az ingyenes ebédeltetési akciónak a lebonyolítására jött létre a Lorántffy Egyesület Újpesten. 1921. május 6-án, Horváth Józsefné úrnő házában, dr. Simay Ernőné úrnő elnökle

alatt megalakult a Lorántffy Zsuzsanna Egylet fiókegylete. Az alakuló közgyűlést május 22-én az újpesti református templomban tartották. Kolozsváry Kiss László volt ekkor a gyülekezet lelkipásztora. Az alakuló közgyűlés előtti istentiszteleten Szabó Imre mint a budapesti Lorántffy Egylet lelkésze hirdette az Igét, és felhívta a figyelmet az egyleti biblióra tartásának fontosságára. Ez a heti rendszerességgel tartott bibliaóra az egylet meghatározó alkalmá maradt egészen megszűnéséig. A bibliaóra vezetését dr. Papp Gusztáv egyházközségi vallásoktató lelkész vállalta, aki ezt a feladatot 1926-tól, mint az egyesület misszionáriusa látta el. (Papp Gusztáv 1935-ben németországi és debreceni tanulmányok után egyháztörténeti doktorátust szerzett a magyar gályarabok – Kocsi Csergő Bálint és társai – témáját feldolgozva.)

Az egyesület első dolga volt a száz szegény református gyermek étkeztetésének megszervezése és lebonyolítása. Ez az Erzsébet utcai Állami Iskolában (ma: Károlyi István 12 Évfolyamos Általános Iskola és Gimnázium) két télen át tartott az egylet női tagjainak önkéntes szolgálatával. Az egyesületi bibliaórákat kezdetben – önálló állandó ott-hona nem lévén – az újpesti iskolákban és a templomban tartották. A fejlődésben nagy akadály volt a saját ingatlan hiánya, ezért a tagok pénzgyűjtésbe kezdtek Újpesten és a vidéki református hívek között. Ennek eredményeként 1926. augusztus 18-án, az egyesület megvette a „krisztusi hit és szeretet munkáinak végzésére” Újpesten a Lőrincz u. 81. számú házat a hozzátartozó nagy kerttel és öreg hársfákkal együtt. Az egyesület imatermét 1928. szeptember 29-én avatták fel az egyházi méltóságok. A kétszeri bővítés eredményeként nagyobb (gyorsan és könnyen besötétíthető) imatermet és szolgálati lakást alakított

Dr. Papp Gusztáv

tak ki az egyesület misszióionáriusa és családja számára. (Ez az épület szanálásra került az újpesti lakótelep építéskor; és nagyjából a mai Semsey Aladár Park sarkában állt, a régi Erzsébet utcai iskolaépülettel szemben.)

Az egyesületi munka fő ágát a szerda esti összejövetelek képezték, amelyeken ének-lés, imádkozás és Igehirdetés folyt. Ezt kiegészítették a különféle, több-kevesebb érdeklődésre számot tartó (akár két éven át is folyó) előadássorozatok: Kálvin János életrajza, a magyar gályarabok története, Kálmáncsehi Sánta Márton magyar reformátor életrajza, II. Helvét hitvallás, a Heidelbergi Káté témakörében. Ezeket az összejöveteleket vetített képes előadás egészítette ki, alátámasztva az adott tárgyalt témakört. Így igen sok kép tárult fel a hallgatóság előtt hazánk múltjából, országunk közeli és távoli vidékeiről, a tengerentúli népek életéből, a csillagok világából. Ennek a belmissziói munkának (Igehirdetés, kulturális célt szolgáló előadás) számos külsős református szolgáló volt a közvetítője az egyesület keretein belül. A havi rendszerességgel megrendezett ünnepélyes alkalmakon a legtöbbször Benkő István és Szabó Miklós, rákospalotai lelkipásztorok szolgáltak. A lelkészek szolgálatán kívül még több tíz előadást tartot-

tak meghívott orvosok, ügyvédek, tanárok, mérnökök és más szakemberek. Ezekben a rendszeres havonkénti összejöveteleken a belépőből jelentős adományok folytak be, amit az egyesület anyagi eszközeinek előteremtésére fordítottak. Így szerveztek a székházban halvacsorákat, teaestélyeket, kávédelutánokat, karácsonyi és húsvéti vásárt, disznótoros vacsorákat, szendvics partikat. Ezeket az eseményeket rendszeresen koszorúzták a kulturális műsorok (gyermekszavalat, ifjúsági előadások, koncertek, színdarabok). A bevételeket az egyesület házának fenntartására, a berendezések fejlesztésére és a szegények támogatására fordították. (Pl. az Újpest-Belsővárosi gyülekezet ma is használatban lévő thonet székei és a konyhában használt csészéi is ebből „hagyományozódtak” az utókorra.)

A felnőttek mellett a gyermekekről sem feledkezett meg az egyesület. Vasárnap délutánonként az egyesületi házban vasárnapi iskolát szerveztek, ahol a Biblia üzenetén túl rendszeresen vetítésre is sor került. Ez az ún. „2 filléres mozi” sok újpesti gyermeknek jelentett felejthetetlen élményt, és népszerűségét jelzi, hogy különösen a karácsony környéki hideg hónapokban 150 gyermek is összesereglett. Itt a gyermekek diaposzítív képek segítsé-

A Lorántffy Egylet Leányköre

gével nemcsak tudományos-ismeretterjesztő témákat szemléltet, hanem sokkal inkább meséket, különösen Móra Ferenc meséit.

Az anyagi eszközök előteremtése mindig a tagok önkéntes munkájával történt. Nem segélyekből élt az egyesület, sőt inkább ő segített másokat: magánosokat és közületeket, jelentős pénzösszegekkel és természetbeni adománnyokkal. Gyűjtést szerveztek a mentők, a kórházak számára, a református vakok rendszeres lelki gondozása és gyámolítása céljára. Több télen át városi melegedőt tartottak fenn az egyesületi székházban, ahol az újpesti szegény emberek számára az egyesület tagjai teljesen ingyen vállalták a teafőzés és felszolgálatát. A II. világháború legnehezebb időszakában az Országos Nemzeti Segély égisze alatt a rendkívül szűkös körülmények közepette melegedőt és egy pohár kakaót biztosítottak a rászorulóknak (naponta kb. 80-100 személy élt ezzel).

Ezenkívül a tagok, mint a belsővárosi református egyház tagjai gyakran erejükön felül vettek részt a templom és a gyülekezet jobbitásában. Egyházi adót szedtek, önkéntes adakozásokat és gyűjtéseket szerveztek, valamint a szeretetvendégségek bevételéből jelentős pénzösszeggel támogatták az egyházat. Így kifestették a templomot, bevezették a templomba villanyt, csillárokat szereztek be és részt vettek a harangalapra való gyűjtésben.

Az egyesület tagjainak száma 100 fő körül mozgott, ebből 25-30-an tartoztak a rendszeres szolgálók közé, akik a programok szervezésében, kivitelezésében aktívan részt vállaltak. Az egyesületi tagok sokszor az egyház legodaadóbb és legbuzgóbb hívei voltak, akik jó példával szolgáltak mindenkinek.

Dr. Papp Gusztáv családja

Az egyesület elnökei voltak sorrendben: dr. Kádár Jenőné, dr. Tichler Jánosné, dr. Papp Gusztávné. Az egyesület pénztári munkáját Joó József MÁV felügyelő ellenőrizte, szaktudásával felülvizsgálta és hitelesítette ezt. Fodor Gyula nyug. népiskolai igazgató éveken át harmónium játékaival kísérte az egyesületi alkalmak éneklését.

Az egyesületet 1948-ban oszlatták fel – a többi országos és helyi egyesülethez hasonlóan. A megszűnés körülményei kissé zavarosak, és az egyesület és a gyülekezet lelkipásztorai közti feszültségről tanúskodnak. A választmány döntése nyomán először az egyházmegyeinek szándékozták ajándékozni a székházat missziós céllal, illetve az egyesület önálló egyházközséggé való szervezését tűzték ki célul. Végül a presbitérium az önálló egyházközség alapításának gondolatát elutasította, és az 1949. márciusi ajándékozási szerződésen már, mint megajándékozott szerepel.

Zárásul idézzük fel dr. Papp Gusztávnak az egyesület 27 éves múltját értékelő gondolatait, amelyeket a megszűnéskor, 1949. március 6-án, az utolsó közgyűlésén mondott: „[...] Mindenek előtt a legnagyobb hálával kell viszszatekintenünk. Mindenek előtt a legnagyobb hálával tartozunk Istennek, hogy egyesületünk számára évtizedeken át kirendelte oltalmát. Igaz, hogy egyesületünk eltörpül népünk és egyházunk életében, mint kicsiny sajka a tengerek világában, de azért Isten mégsem feledkezett el rólunk, hanem évtizedeken át olyan gonddal tanított, pásztorolt, pirongatott és vigasztalt bennünket, mintha rajtunk kívül semmi más nem volna ezen a világon. Istennek legyen hála, hogy évtizedeken át rendelt kis egyesületünk számára lelki munkásokat, akik szívük melegével és áldozatkészségével munkálkodtak és harcoltak egyesületünk kebelén belül az Isten ügyéért abban a tudatban, hogy nem öncélért dolgoznak, hanem elsősorban az Istennek szolgálnak munkájukkal. Nem győznénk felsorolni a hű lelki munkásoknak és jószívű adakozóknak a nevét, akikben az Isten országa realizálódott. Ezért elmondhatjuk, hogy nem álom és nem mese volt, hanem szent élmény volt, amikor a Halleluja szavaival akárhányszor énekeltek ezen a szent helyen: Itt az Isten köztünk, hön imádvá félve jertek járuljunk elébe! ...” □

„Újpest-Központ végállomás!”, 7. rész: Alakul a környék jelenlegi arculata

1989 nyarán a Bajcsy-Zsilinszky (ma: István) út keleti felén a Petőfi és Jókai utcák között fekvő egyemeletes épületet lebontották, ezzel elhárult az utolsó akadály az új úttest és villamospálya elkészítése előtt. Ezt követően e ház helyén, illetve folytatásában – az MSZMP párház (ma: Újpesti Ifjúsági Sport- és Szabadidőközpont) új főhomlokzata előtt – egészen a Lőrinc utcáig megszületett a keleti útpálya, valamint folyamatban volt a villamos új nyomvonalának kialakítása. A Petőfi és Komját Aladár (ma: Lőrinc) utcák közötti úttestet 1989. szeptember 13-án helyezték forgalomba oly módon, hogy a Lőrinc utcai csomópont előtt ideiglenes összeköttetést készítettek (melyet október 10-e után elbontottak) a Bercsényi utca felé, így a közúti forgalom jobbívben haladhatott ide a Bajcsy-Zsilinszky útról, elkerülve a régi és új villamospálya Posta előtti összekötésének helyszínét. A déli irányú közúti forgalom egy sávban haladt át, s vezetett tovább a régi, még jórésztben keramit- és bazaltkockás úton.

A Petőfi utcától délre az Újpesti áruház előtt új úttestet készítettek, így a Munkásotthon utcai csomópont felé a Petőfi utcától egye-

nesen tudtak a közúti járművek továbbhaladni. Vissza – e sorok írójának emlékei szerint nagyon rövid ideig – az íves terelőúton, majd pedig az Árpád út és Munkásotthon utca közötti villamosmegálló peronja mellett az említett új nyugati útpályán haladt az északi irányú közúti forgalom. Ekkor természetesen a villamosok sem közlekedtek, a szeptember 12-én kezdődő közel egy hónapos vágányzár során fektették le új sínparjaikat ma ismert kialakításában. Szeptember 13-ától a Megyer felé haladó 30-as és gyors 30-as buszok ABC előtti megállóját ideiglenesen a Bajcsy-Zsilinszky út 3. elé tették át, és csak 1990. január 8-án került vissza eredeti helyéhez, amikor már az új úttesten egyenesen haladt az északi irányú közúti forgalom.

Az Árpád úti villamosmegálló közép-peronját ezt követően a Munkásotthon utcától az aluljáró kijáratáig hosszabbították meg, de továbbra is mindkét irányban a Munkásotthon utcához közelebb eső végénél álltak meg a villamosok. Az Újpesti Áruházzal szemben lévő villamosmegálló peronját valószínűleg csak 1990-ben építették ki, de a metró megindulásáig mellette csak elszuhtak a szerelvények a Munkásotthon utcai megállóiig. Egyúttal új, szintén középperonos megállóhely létesült az

A Bajcsy-Zsilinszky út szélesítése az István térnél 1989 szeptemberének közepén. Balra a régi keramitkockás úttest, jobbra az épülő villamosmegálló és a frissen használatba vett új útpálya látható (A szerző felvétele)

István térnél a Rezi Károly (ma: Király) utcától északra, részben a volt Angyal patika épülete helyén. Itt 1989. október 11-étől állnak meg a sárga szerelvények, ugyanis e naptól járnak a mai, akkor új nyomvonalon.

Tovább folytatódott az Árpád útnál lévő íves terelőút felszámolása. Az ABC-hez vezető feljáró nyílást a felette lévő úttest- és vágányelemek, valamint az alattuk fekvő vaslemez eltávolítása után kezdhették meg végleges formában kialakítani, hasonlóan a mai buszvégállomáshoz tartó feljárókhöz. Az aluljáró kijáratok teljes kiépítése, korlátokkal való felszerelése 1990 őszén történt meg.

Miután a Bajcsy Zsilinszky út keleti pályája a Munkásotthon utca (illetve az ABC) és a Petőfi utca között 1990 elejére elkészült, ezt követően – valószínűleg még az év első felében – építették át régi nyugati úttestét a Petőfi és Komját Aladár utcák között. Jelzőlámpa egyelőre csak a Munkásotthon utcai csomópontban működött, a többi helyen utólag szerelték fel (például a Komját Aladár utcai kereszteződés jelzőlámpáit március-április fordulóján helyezték ki), s az év végén üzemelték be őket.

1990-ben az István tér Tanács- majd Városháza, piac, Táncsics Mihály (ma: Károlyi István) utca és Bajcsy-Zsilinszky út által körühatárolt területe is megújult. A kis parkból Kocsis Andor Nemzeti fájdalom című szobrárt a Dózsa György út (ma: Görgey Artúr utca) és Corvin utca kereszteződéséhez helyezték át, maga a park pedig teljesen megszűnt. Egyedül északkeleti „csücskén” a BKV bérletpénztár került vissza régi-új helyére (új beton alapra). Felszedték a használaton kívüli íves villamosvágányokat, melyeket utoljára a 14-esek használtak 1986 vége felé. A Mády Lajos utca

piaci torkolatával szemben a (2009 májusában lebontott) hentesbolt épületével párhuzamosan feküdt egy kis járdasziget, amelynél a 147-es busz – orral a Mády Lajos utca irányába – végállomásozott. E megállót 1990. március 20-án a Tanácsháza épülete mögé, a Trombita térre helyezték, és megkezdődött az autóparkoló kivitelezése. Október 8-át követően e tér déli oldalát újították meg, a 147-es busz ekkor a Mády Lajos utca keresztezése előtt állt meg. A teljes terület rekonstrukciójának befejeztével november 27-étől felszállóhelye visszakerült a Mády Lajos utca torkolatával szemben lévő új – eredetijével azonos helyen lévő – járdaszigethez. A teret középen ívesen átszelő villamosvágányok körül fekvő kockaköburkolat egy részét visszaépítették az újjá- (ám nem szebbé) varázsolt tér piac melletti részére.

Térjünk át a metrónak otthont adó másik nagy fontosságú útvonalra, az Árpád útra! Az alagútszerkezeti munkák befejeztével és a közművek végleges kiépítésével folyamatosan fedték be a munkagödröket, így a terület lassacskán kezdett ismét utcaformát öltetni. Erre 1990-ig minden szakaszán sor került, ősszel már az úttest és járdák kivitelezése zajlott. Ami viszont hiányérzetet kelthetett minden járókelőnek, hogy nem kapott utcai növényzetet a Temesvári utcai, az Újpest-Központbeli és a Virág utcai kisebb-nagyobb zöldfelületen kívül a metró által (alulról) bejárt szakasza. (A legtöbb zöld később a Temesvári utca környékén nőtt az Árpád út egykori kockaköveivel szegélyezett virágágyásokban.) E helyeken a felszín alatt a metró alagútja vagy üzemi helységei találhatóak, ezért alakítottak ki itt magasítva növényzet számára helyet. Viszont a házak előtt egyáltalán nem készítettek ágyá-

A Bajcsy-Zsilinszky út keleti útpályájának tengelyéből nézve 1989 szeptemberében. Jobbra a villamospálya alapjaként aszfaltszőnyeg fekszik, balra a háttérben az ABC áruház áll (A szerző felvétele)

A Bajcsy-Zsilinszky út–Árpád út csomópont 1989 szeptemberében az Újpesti Áruház felől nézve, előtérben az épülő aluljáró-kijárat (A szerző felvétele)

sokat fák számára (az Árpád út 83-85. előtti néhány fát a 90-es évek második felében utólag telepítették), így a korábbi, úttest széléin álló fasor csak szép emlékként maradt meg a nosztalgizálók körében. Ezt az adósságot 2010-ben kísérelték meg pótolni nem túl igényes módon dézsákba ültetett fák kihelyezésével.

Az Árpád út új burkolata az addighoz képest magasabban fekszik, ami főképp a régi építésű földszintes házaknál mutatkozik meg, hiszen kapubejáratuk a járda szintjétől lejjebb található (ilyen például a 84. számú épület bejárata). Újpest-Városcsúcs állomás mellett a Bocskai utcánál érezhető a legnagyobb szintkülönbség, jó másfél-két méteres emelkedőt tapasztalhatnak az utca felől érkező gyalogosok vagy autósok. Itt az állomás „tetején” autóparkolót alakítottak ki.

A Temesvári utcában is némi átalakulást lehetett megfigyelni 1990 őszén. Az úttest nyugati oldalán egy buszforduló született. A Lorántffy Zsuzsanna utca torkolatánál, illetve e forduló mellett a Temesvári utca úttestét beszűkítették, így a leendő Volánbusz-megállókhöz egy-egy fél-öblöt készítettek. Egyúttal „lehullt a lepel” miután elbontották a paravánokat, végre láthatóvá vált városcsúcs metróállomás területrendezés alatt álló felszíne, amely száz százalékosan a metró decemberi átadásakor sem volt még készen.

Újpest-Központ összképét javította, hogy 1990 végéig az Újpest áruház dúcolását elbontották, a vele szemben fekvő egykori Diamant-ház pedig külső tatarozáson esett át, sárga-vörös színét sárga-fehérre változtatva. A József Attila utcai, térre néző épületsor még megmaradt, csak kilenc év múlva bontották le elsőként a buszmegállóhoz legközelebb állót.

A Petőfi utca 4-6. számú emeletes ház számára egy kb. 7-8 méter hosszú toldást építettek, lezárva a régi épületet; a két rész ma is jól láthatóan különbözik egymástól.

Sorozatunk harmadik részében említettük, hogy az egykori üzletek, a metróépítés miatt elköltözni vagy bezárni kényszerült kereskedelmi és szolgáltató egységek számára megfelelő helyet kellett biztosítani. Még 1987 nyarán megnyílt a Bán Tibor és Rezi Károly (ma: Király) utcák sarkán épült Koktél áruház, egyúttal a metró kivitelezésének befejező fázisában 1990. április 5-én nyitotta meg kapuit az Árpád út és Tito (ma: Rózsa) utca sarkán hosszabb ideje épülő Árpád Üzletház, amelyben kilenc kereskedelmi egység kapott helyet. (Készítésének idején területe paravánokkal volt lezárva, e paravánok talajhoz rögzített oszlopainak kis csomkjai ma is láthatóak a Rózsa utca járdáján.)

Még egy munkaterületről kell számot adni. Új villamosjárat indítása volt cél a leendő metróvégállomás és Káposztásmegyer között az amúgy is igen nagy forgalmú 14-es tehermentesítése érdekében. A leendő 11-es végállomását Angyalföld kocsisín előtt a két forgalmi vágány közé kívánták telepíteni. A teljes vágánycsoport felújítását és a visszafogó sín-pár kiépítését 1990. október 10-e és november 6-a között végezték, ezalatt a Pozsonyi utca 2/b. házzal nagyjából egy vonalban lévő megállópárt áttették mai helyére, ahol új peronokat készítettek. A Pozsonyi utca egymástól külön álló úttesteit összekötő, a kocsisín gyalogos bejáratával szemben lévő szerviz utat egyúttal a Pozsonyi utca 2/b. épület északi végének vonalába helyezték át.

(Folytatjuk...)

Árpád úti munkaterület az Erzsébet utca felől

Árpád úti életkép a Bajcsy-Zsilinszky út felől nézve 1989 első felében (A szerző felvétele)

Theokritos Ujpesten (részlet)

Sötét tavaszi éjszaka volt. Újpesten, a földszinti házak között egy-egy erősebb szélroham olykor felverte a port és csavarmenetben felvezette a szabadabb ég felé. Theokritos megállt egy védettebb sarokban s kezét orra elé emelve, rózsaszínű körmeiről óvatosan lefujta a por-szemeket. Világos, angol szövetből készült Palm-Beach-ruhát viselt s alatta selyeminget: fázott. Szeretett volna a Duna partjára kerülni, de minduntalan eltévedt a névtelen sötét uccákon, hol csak elvétve pislákol egy gyengébb villanylámpa vagy egy sárgán kivilágított földszintes ablak. A fény körül, mintha melegítene, éji lepkék könnyű hullámai folydogáltak.

Theokritos megállt egy kis téren, melynek szigorú négyszögbe fogott kivilágított aszfaltsíkja megnyugtatta szélről felborzolt kedélyét. Felvetette fejét s monokliját szemébe csíptetve, hallgatva nézte az égen száguldó felhőket. Egy messzi kocsmából énekszó halatszott.

A tér teljesen üres volt s köröskörül a házak valamennyien némák s az ablakok fatáblái betámasztva. Az egyik házfal mentén egy nagy sárga papír zörgött, amint a szél nekifeszült s rázta, mint egy lehullott sasszárnyat. Theokritos elérzékenyen nézte.

– A sajtópapír repülni akar! – mormolta.
– Milyen messzire hallatszik az Olympos suttogetése!

A sajtópapír elrepült. Egy erősebb szélroham leoldotta a falról, amelyhez tapadt s maga előtt hajtva, végigfuttatta a lámpafényes aszfalton. Amikor zörögve elsiklott Theokritos lába előtt, egy pillanatra felemelkedett, mintha meg akarná cirógatni arcát, aztán lecsapódott s a ház sarkán bevágódott a mellékucába. Kitétte lábát a sivatagból.

Theokritos továbbment. Fáradt volt már, de errefelé nem igen lehetett autót találni. Egy főzelékkel megrakott székér zörgött el előtte, de arra fölkérdzkedni az erős káposz-

taszag miatt nem volt kedve. S néhány perccel később távoli zaj, fojtott mormogás csapta meg fülét.

A nesz irányában haladva, nagy, gyéren befásított térre ért ki, amelynek belső köröndjén padok álltak a porban, itt-ott fű sötétlett s a fűben egy-egy guggoló, tömzsi bokor. A padokon sűrű fűrtökben emberek ültek, kinyújtott lábakkal, egymás vállára, vagy a pad támlájára hajtva fejüket, olyik fordítva ült, arccal a támlának, állát tenyerére támasztva; a fűben is mindenütt emberek feküdtek, hasmánt, hátán, egymás páráiba bujva, minthogy hideg volt s karokkal, lábakkal egymásba akaszkodva, százlábú rovarként nyüzsgöttek a porban, amely végtagjaiknak csapkodása nyomán füstölögve szállt fel a bokrok között. A mormogás egyhanguan folyó áradatából olykor habosan kiugrott egy-egy vastag hortyogás, átcsapott s újra eltűnt az áradatban. A padon s a földön nyugvó emberek valamennyien hevesen vakaróztak.

– Mi ez? – kérdezte Theokritos s megállt a tér szélén.

– Mi ez? – kérdezte – mi ez az öreg nyáj itt, vén juhoknak ez a topogó gyülekezete, az aggság éji hadai miért vakaróznak itt a szabad ég alatt? S micsoda rongyokba bujtatták életük utolsó foszlányait, micsoda cafatok s lyukak ezek, micsoda vásznak, melyek megszükrültek, mert szűz áztatásuk óta nem láttak napot! S miért vakaróznak ezek a vén csontvázak olyan veszettül, mintha azt a hitet akarnák kelteni Istenben, hogy még élnek!

Az egyik földönfekvő csoporthoz lépett s udvariasan megemelte világosszürke Borsalino-kalapját.

– Honnét jönnek maguk? – kérdezte.

– A Népházból – felelte az egyik aggastyán, aki a legszélen feküdt s megrezgettette lilaszín szakállát. – A Vág-uccai Népházból.

– S miért jöttek el a Vág-uccai Népházból, ha szabad kérdeznem? – folytatta Theokritos. – Miért tanyáznak itt összezsúfolva a szabadban, ijedt nyájként megtorpanva, mint hajdan a zsidók a Vörös tenger partján?

– Ciánoznak nálunk, – felelte az aggastyán s jobb kezével bal lapockája felé nyulkálva mohón vakaródzott. – Vénségüinkre két újabb éjszakára hajléktalanok lettünk.

Theokritos riadtan hátralépett.

– Hányan? – kérdezte.

– Négyszázan – felelte az agg [...]

– Négyszázan! – ismételte a kérdezősködő. – Négyszázan!

Négyszáz embert látott maga előtt a külvárosi porban heverni, fehérhajú és -szakállú aggokat és hölgyeket, kik bárányhangon sírdogálva halkan nyögtek az éjszakában és aszott ujjakkal vakarták utolsó viszketegségüket. Négyszáz óriáspoloskát látott lelki szeme előtt, mindegyik honpolgár mögött egyet, amely mintegy egy személyben egyesítette a testen egyesült lelkes sereg önfenntartási szenvedélyét: mindegyik gazdája lábánál tartózkodott s időnként szelíden beleeresztette csápjait és fullánk-jait. Szemük vadul fénylett s hátukon a rozsdavörös páncél olykor alattomosan megremegett. A közhiedelemmel ellentétben, mely azt tartja, hogy e hú barátok némák, Theokritos tisztán hallotta sűrűn felhangzó elégedett cincogásukat.

Lassan elindult a földön fekvő csoportok között. Egy vén ember előtt megállt. Nem lehetett tudni, hogy a földön heverő test álomban ringatódik-e: szeme csukva volt bár, de hosszú karjával, melynek csak könyökéig ért a piros ingujj, gyors gereblyéző mozdulatokat végzett szüntelen combjai belső és külső felületén. Fogatlan szája nyitva volt s néha kéjesen megrándult, egy-egy halk diadalkiáltást hallatva olykor, mint a jó lövészek, amikor a fásztó leszállásból telitalálatot érnek el. Igen, hevernek a lövészárokból s odaát, ötven lépésnyire fejek suhannak el, rozsdabarna fejek, vérszomjas ormányokkal, melyek olykor egy pillanatra a magasba lendülnek s diadalmasan cincognak. Theokritos tovább ment. A hidegvérű lövész mellett egy kolerikus vénasszony ült felhúzott térdekkel s lábujjait vakarta oly eréllyel, mint-ha le akarná szagatni s csokorba kötni [...]

Theokritos elgondolkozva nézegette az öreg hölgy sárga varkocsát, amely nyaka fölött lógva, hevesen lobogott beszéd közben, mint egy zászló. Aztán szótlánul megemelte kalapját és tovább ment.

Ahogy elsétált a bokrok sora között, amelyek tövében mindenfelé vakaródzó embe-

rek feküdtek, egyre erősebb lett a szél s pállott rongyszagot sodort orrlíkai felé. Az ég sötét volt, újhold napján, de egy messzi ívlámpa be-szivárgó fénye lehetővé tette, hogy kikerülje vagy átugorja a földön heverő testeket. A nagy teret betöltő izgatott suttogás mindjobban elhalkult, egy-egy pisszegés vattafozlánya száll-dogált már csak a kövezet fölött. Az egyik kialudt gázlámpának támaszkodva egy kopasz emberkét vett észre: a földön ült s bosszús arckifejezéssel hangosan csámcsogott.

– Kiszorítottak a helyemről – dűny-nyögte s apró kezével oly hevesen kapott kopasz fejéhez, mintha egy legyet akarna rajt agyonütni. – Ez a koldus csürhe! – folytatta – engem, aki három éve alszom már itt, a legszélő padon jobbra! Beszennyezték a fekhelyemet, hova költözzek most! Hát tessék szólni egy szót!

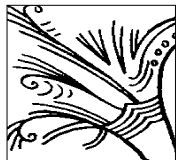
Theokritos meggyújtotta öngyújtóját s lehajolva a kis emberke arcába világított. Aztán kiegyenesedett s lassan tovább ment.

A tér sarkára érve megállt. [...] lassu csobogás hallatszott messziről, a Duna vize a szelid partok között folydogálva, könyörületese verseket mormolt. Theokritos kivette zsebéből ezüstsípját s belefujt. A hang hallatára a négyszáz aggastyán testen a poloskák nyugtalanul elkezdtek fészkelődni, majd lassan, mintha valami ellenállhatatlan erő vonzaná őket, hosszú rajokban megindultak Theokritos felé. Amikor az előlhaladók cipője közelébe értek, a költő megfordult s hosszú léptekkel elindult. Ujjait ütemesen billegette az ezüstsípon, tovább fujta az édes dallamot, olykor hátra-hátra nézve, hogy a libasorban menetelő állatok nem maradtak-e el? De azok fáradhatatlanul egyre gyorsabban ügettek s a legtürelemtelenebbek nemsokára beérték s ráugrottak cipőjére. A gyéren világított járdán nem lehetett megállapítani, hogy meddig húzódik el a menet s Theokritos egyre erősebben fujta sípját, buzdítani a hátul kullogókat. A Duna felől már hajnalodott s a Váci útról hallani lehetett a tejeskocsik zörgését. Theokritos kénytelen volt megállni, hogy a leghátsók is idejében beérjék, mielőtt az uccákon megindul a nappali forgalom.* □

*Az 1933-ban írt novella Déry Tibor Theokritosz Újpesten című gyűjteményében jelent meg 1975-ben.

DR. KRISKA GYÖRGY

„Szén-dioxid lábnyomok” Újpesten

2012. április 27-én rendezték meg Budapesten az Alapvető Jogok Biztosának Hivatalában a „Carbon Detectives / Szén-dioxid Nyomozók” nemzetközi projekt díjátadó záróeseményét, amelynek fontos újpesti vonatkozása is volt. A 2011/2012-es tanévre meghirdetett országos versenyben a közel 500 általános iskolából az újpesti Karinthy Frigyes Általános Művelődési Központ 5-6. évfolyamos diákjainak 16 fős csapata 2. helyezést ért el a felsős kategóriában. A kiváló eredményt a diákok sokrétű tevékenységükkel, kifejező előadásmódjukkal és az általuk szervezett akciók precíz végrehajtásával érdemelték ki. A programban versengő csapatok feladata az volt, hogy kiszámítsák iskolájuk szén-dioxid kibocsátását, majd tevékenyen részt vegyenek ennek csökkentésében.

A nemzetközi „Carbon Detectives Project” Európa 10 országában működik. A résztvevők között megtalálhatjuk az Egyesült Királyság, Ausztria, Csehország, Magyarország, Bulgária, Írország, Németország, Szlovákia, Románia és Litvánia iskoláit. A regisztrált tagok száma összesen 7771 általános iskola, ami jól jelzi a projekt jelentőségét. A Szén-dioxid Nyomozók program könnyen felhasználható ötletekkel, tanári segédanyagokkal, kérdőívekkel támogatja az iskolák munkáját, melyek felhasználásával jelentősen csökkenthető az iskolák szén-dioxid lábnyoma. De vajon mit is jelent ez a különös szó, hogy szén-dioxid lábnyom? Az alábbiakban az ezzel kapcsolatos ismereteket foglaljuk össze.

Mindenki tudja, hányas lába van. De azt vajon tudjuk-e, hogy mennyire élünk nagy lábon? A Földnek ugyanis ez nem mindegy. Sokunknak eszébe sem jut, hogy az olyan átlagos, hétköznapi választásaink, szokásaink, mint például hogy milyen az étkezési vagy a közlekedési kultúránk, nagymértékben befolyásolják azt a helyet, amelyet ezen a bolygón elfoglalunk. A Földön nyo-

mot hagy minden egyes ember, és ehhez nem is kell híresnek lenni. Maradandó nyomokat hagy maga után mindenki, amikor felszáll reggel az autóbuszra, felkapcsolja a lakásban a villanyt, spanyol narancsot vásárol vagy joghurtot fogyaszt, mivel ezek következményét környezetünk megváltozásán is tapasztalhatjuk.

Az ökológiai lábnyom, vagy más néven ökolábnyom kifejezi, hogy adott technológiai fejlettség mellett egy emberi társadalomnak milyen mennyiségű földre és vízre van szüksége önmaga fenntartásához és a termelő hulladék elnyeléséhez. A kifejezés William Rees és Mathis Wackernagel kanadai ökológusoktól származik. Ez az érték kiszámítható egyes emberekre, csoportokra, régiókra, országokra vagy vállalkozásokra is. Az ökolábnyom értékét mindig globális hektárban (gha) kapjuk meg. 2006-os adatok szerint 1,44 Föld bolygónyi területre van szüksége az emberiségnek, ami azt jelenti, hogy pontosan ennyiszer gyorsabban fogyasztjuk el az erőforrásokat, mint ahogy azok képesek lennének újratermelődni. Ez a szám 1961-ben még 0,62 volt, 1980-ban már 1,00, az évek múlásával tehát folyamatos növekedés figyelhető meg. A világon 2006-ban 1 fő átlagos ökológiai lábnyoma 2,6, Európában 4,5, Magyarországon pedig 3,2 globális hektár volt. Általánosságban elmondható, hogy minél gazdagabb egy ország vagy régió, annál nagyobb ez az egy főre kiszámított érték. Jelenleg az USA-t is megelőzve az Egyesült Arab Emírátsok vezeti a fekete listát fejenkénti 10,3 globális hektárral. Minden emberi tevékenység használ földterületeket vagy halászati területeket. Az ökológiai lábnyom ezeknek a területeknek az összessége és hat tényezőből tevődik össze:

Szén-dioxid lábnyom: a fosszilis erőforrások elégetéséből, a földhasználat-változásból és kémiai folyamatokból keletkező szén-dioxid elnyeléséhez szükséges erdőterület nagysága.

Legelő lábnyom: annak a területnek a nagysága, amely a hús- és tejtermékekért, irháért és gyapjúért tartott állatállomány eltartásához szükséges.

Erdő lábnyom: az éves rönkfa, papír-alapanyag-, faáru és tűzifa-felhasználás alapján becsült terület.

Halászati lábnyom: a különböző tengeri és édesvízi fajok halászati adatai alapján, valamint az újratermelési igényeik alapján becsült érték.

Szántó lábnyom: az emberi fogyasztásra, állati takarmányozásra és bioüzemanyagok előállítására termelt növények természetesen területigénye.

Beépített területek: az emberi infrastruktúrához (pl. közlekedés, lakások, ipari létesítmények, vízi erőművek tározói) szükséges földterület nagysága.

Mivel az ökolábnyom mérhető adatokon alapuló számítási módszer, ezért képesek vagyunk változtatni is rajta. Ha tudjuk, hogy mennyi természeti erőforrást használunk, és hogy mennyi áll a rendelkezésünkre, azaz tisztában vagyunk az ökológiai lábnyomunk méretével, akkor csökkenteni is tudjuk azt. Az ökolábnyom-számítások pontosan erre hívják fel a figyelmet, hogy szükséges annak a térnek a csökkentése, amelyet az emberek bolygónk felszínéből elhasználnak. Az eddigiek alapján az olvasónak úgy tűnhet, hogy az ökológiai lábnyom kiszámítása egy nagyon bonyolult dolog, pedig ez egyáltalán nincs így. Az interneten elérhető olyan honlapok (pl. <http://tavoktatas.kovet.hu/okolabnyom.html>, <http://www.kothalo.hu/labnyom/>), ahol a lakhatási körülményeinkre, étkezési, vásárlási, hulladékkezelési és utazási szokásainkra vonatkozó egyszerű kérdések alapján számítja ki egy kalkulátor program a családunk, iskolánk, munkahelyi kollektívánk ökológiai lábnyomát. A kapott értéket össze is vethetjük a különböző fejlettségi szinten álló országok átlagadataival.

Az ökolábnyom-adatok és egyéb környezetvédelmi jelentések bizonyítják, hogy túl nagy lábon élünk, és amennyiben ezen az úton haladunk tovább, az erősen korlátozott erőforrásokat teljesen ki fogjuk meríteni. Tenni kell azért, hogy ezt mindenki megértse, és közösen kell változtatnunk a jelenlegi élet-

módunkon, aminek első lépése lehet az, hogy kiszámítjuk saját magunk és családunk ökológiai lábnyomát.

Visszatérve az újpesti diákok országos szintű eredményéhez, tekintsük át, hogy milyen tevékenységekkel érték el iskolájuk széndioxid lábnyomának jelentős csökkentését.

A diákok interjúkat készítettek az intézményük dolgozóival és kérdőíves felméréseket tartottak a diákok körében, amelyek segítségével sikerült kiszámítaniuk az iskola aktuális szén-dioxid lábnyomát. Az iskolarádióban havonta „Zöld Hírek” című műsort mutattak be, melyben zöld versenyeket, rajzpályázatokat, használt elemgyűjtést hirdettek. „Zöld őrzőjáratot” szerveztek az iskolában, és a felsős osztályokat pontozták saját ökoszempontrendszerük alapján. Ennek eredményeként a tanulók jobban odafigyeltek a villany lekapcsolására, a szellőztetésre és a szelektív hulladékgyűjtésre. „Energiavadászatot” tartottak, amelynek eredményeként megállapították, hogy a legnagyobb pazarlást az égve felejtett lámpák okozzák. Ennek megelőzése érdekében „Kapsold le!” feliratú címkéket gyártottak, amiket kiragasztottak minden villanykapcsoló mellé. Készítettek egy 3 perces filmet intézményük energiahatékony működéséről és saját tevékenységeikről, amelyet az interneten is közzétettek (<http://www.youtube.com/watch?v=ktr3CCL15K8>). Az iskolaudvarra sövényeket, cserjéket ültettek, amivel csökkentették az iskola szén-dioxid kibocsátását. Kiállítást szerveztek a Művelődési Központ Aulájában a helyi lakosság szemléletformálása érdekében. Részt vettek az intézmény és a kerület rendezvényein, ahol környezettudatos életmód népszerűsítésével foglalkoztak. Iskolájukban megalapították a „ZöldÖK”-öt (Zöld Diák Önkormányzat), melynek tagjai aktívan részt vettek a Diák Önkormányzat gyűlésein és javaslatokat tettek az iskolai programok „kizöldítésére”, azaz hogy minden programhoz kapcsolódjon valamilyen környezetvédelmi tevékenység.

Ebből a sokrétű tevékenységből is kiviláglik, hogy ökológiai környezetünk védelmében csak akkor érhetünk el számottevő eredményt, ha saját magunk és embertársaink környezettudatos szemléletformálására helyezzük a fő hangsúlyt. □

HIRMANN LÁSZLÓ

Mády Gyula

Az újpesti egyházak közösségmegtartó erejét az biztosította, hogy karakteres és hiteles papok és lelkészek irányították a hívek gyülekezeteit. Különösen igaz ez a református felekezetre, ahol három generáción keresztül ugyanaz a család hirdette az igét a szószékről.

A Mády család nemesi oklevéllel és hegyaljai gyökerekkel büszkélkedhet. Literáti Mády Lajos, aki az újpesti hitéletnek és oktatásügynek egyaránt szervezője volt, 1895-től mint önálló lelkipásztor vezette a belvárosinak nevezett újpesti református gyülekezetet. A következő évben, mikor az ország az ezeréves évfordulót ünnepelte, megszületett fia, Mády Gyula. (Felesége, Asztalos Vilma, maga is református lelkész lánya volt. Három fiúnak és egy leánynak adott életet, kötöttük a legfiatalabb volt Mády Gyula).

A gyermek elemi iskoláját követően a helyi főgimnáziumban érettségizett, ahol lehetősége volt megismerni az 1911-1912-es

Mády Gyula

tanévben, éppen száz esztendeje Újpesten tanító Babits Mihályt is. Érettségi vizsgáját követően a budapesti református teológiára iratkozott be, ahol a világháborús években, 1914 és 1918 között tanult. Diplomáját abban az évben vehette át, mikor édesapja elhunyt.

Mády Lajos a legnehezebb években kezdte meg lelkipásztori tevékenységét. A vesztes háború, a megcsonkított ország, a forradalmi felfordulás és az 1919-es kommunista diktatúra miatt különösen nagy szükség volt a lelki vigaszra. A fiatal pap már az egyetemi évek alatt segédlelkészként tevékenykedett, mind Újpesten, mind Pesterzsébeten. 1921-ben lelkésszé avatták, a következő évtől a Rákospalota-újbárosi parókián teljesített szolgálatot. Ugyanakkor nem szakadt el városunktól. 1922-ben büszkén nyugtázta, hogy a hálás újpestiek utcát neveztek el édesapjáról.

Az igazi fordulatot az 1926-os esztendő hozta számára. Akkor lépett édesapja örökébe, akkor vette át az Újpest-Belsővárosi Református Egyházközség lelkési tisztségét. Az év március 1-jén foglalta el hivatali állását, „ki atyjának méltó utóda úgy a hitélet fejlesztése, mind a közügyek önzetlen munkássága terén”. Ettől kezdve több, mint négy évtizeden át irányította a gyülekezetet. Neve egybeforrott Újpest névével. Hallatlan lendülettel fogott hozzá a gyülekezeti ház építéséhez. Az épület, amely a templom melletti telken létesült, 1929-re készült el. A szervezési munkálatokban nagy segítség volt a megrendelő parókia számára Rákossy Zoltán, református főgondnok. Az építkezés 21 ezer pengős költségvetéséhez Újpest képviselőtestülete a városi büdzsé terhére közel az összeg felével járult hozzá. Itt tartották ezentúl a bibliaórákat, a jótékonysági esteket és szeretetvendégségeket. A templom is megújult. A hajó félköríves végét elbontották, az újonnan kiszélesített lezárásban kapott helyet a szószék és az Úrasztala. Az átalakításnak áldozatul esett az eredeti, csillagdíszes, kazettás mennyezet. A templom tornyát megmagasították, felépült a bejárat előtti tim-

panonos oszlopsor. A négy dór oszlop fölé a kehely ábrázolása és a 90. zsoltár egy részlete került: „Tebenned bízunk eleitől fogva”. Vasállványra helyezték a közadakozásból öntött két harangot, melyek Szlezák László mester műhelyében készültek Budapesten. Mai formáját az Istenháza végül 1941-re nyerte el.

Mády Gyula nem csupán hivatásának gyakorlásában és hitéletében gyarapodott. 1927-ben megnősült. Felesége, Dorogi Malvin idővel négy gyermekkel ajándékozta meg, Judit, György, Katalin és Ferenc nevűekkel.

Aktív szereplője volt a városi közéletnek is. Belépett a karitatív célokat követő Stefánia Szövetségbe, szervező ereje volt a Szülőház Egyesületnek. Városi képviselő volt, és tagja lett az újpesti vakok intézetét fenntartó egyesületnek is. Politikai szerepet is vállalt, egyik alapító tagja volt a Polgári Pártnak. A városi gimnáziumot támogató baráti kör elnökének választották. Az Újpesti Református Egyház élete címmel megírta a gyülekezet történetét.

Akeresztyén egyháznak Újpest határain túlmutató szervezőjeként tartották számon. Református cserkészcsapatot szervezett, amely a 934-es számot és gróf Tisza István nevét viselte. A Soli Deo Gloria (Egyedül Istené a Dicsőség) mozgalom középiskolások számára szervezett csoportjával azon munkálkodott, hogy a fiatalok megtalálják helyüket a vallásos közéletben. Ezzel a céllal szervezte a Keresztyén Ifjúsági Egyesületet is. Azon buzgálkodott, hogy a helyi gyülekezetnek sajtóorgánuma is legyen. Ezért indította útjára az Újpesti Református Értesítő c. lapot, amely egészen a világháború végéig élő újság volt. Teológusi végzettsége mellé ezekben az években jogtudományi diplomát is szerzett, a szegedi tudományegyetemen.

Felesége is kivette részét a helyi közéletből. Az apósárról, Mády Lajosról elnevezett utcácskában textíliákat árusító boltot nyitott, ahol jórészt a református közösséghez tartozó lányok és asszonyok kézimunkáit lehetett vásárolni. Ő vette át özvegy anyósától az Újpesti Keresztény Nőegylet vezetését. A második világháború idején megerősödött az egyházak karitatív, segélyező tevékenysége. Ebben a tekintetben a belsővárosi református gyülekezet – talán központi helyzete miatt is – igen fontos szerepet töltött be. Egy visszaemlékező

erről így írt: „Tavasszal gyűjtöttünk először a keleti fronton harcoló honvédek számára. A városháza tanácstermében eligazítás után kettesével csoportosítottak bennünket. A téren hosszú asztal állt a református templom előtt, mögöttük ültek a vöröskeresztes asszonyok. Úgy tűnt, hogy Mády Gyuláné, a református vezető lelkész felesége az elnök. Minden pár ennél az asztalnál kapott egy-egy perselyt, és megkezdte a gyűjtést a forgalmas részen, tehát az István téren, Templom utcában, István úton, Árpád úton”.

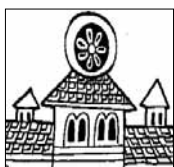
A háború utolsó éveiben az újpesti református híveknek különösen nagy igénye volt a lelkipásztori megerősítés. Mády Gyula nem hagyta el nyáját, kitartásra buzdította híveit. A harcok elülte után is szükség volt segélyezésre. Mády Gyuláné szeretetkonyhát működtetett a parókián, míg a Lorántffy Zsuzsanna Egyesület tagjai a székházukban juttatták élelemhez a rászorulókat. A lelkész családi életét személyes tragédia árnyékolta be. 1946-ban elvesztették a 14 éves elsőszülött gyermeküket, Juditot. Másik három gyermeküket taníttatták: György vegyész, Katalin pedagógus, míg Ferenc orvos lett idővel. A világéégést követő politikai fordulat nem kedvezett az egyházaknak. A baloldali diktatúra által megtört egyházközségek azonban tovább éltek bensőséges életüket. 1947-ben megalakult a templom énekkara, Moréh Mihály karnagy vezetésével. Dr. Mády Gyula az egyházi hierarchiában tudatosan haladt előre: a Budapest Északi Egyházmegye főjegyzője, zsinati tag, 1962-től nyugdíjba vonulásáig ugyanezen egyházmegye esperese is volt. Szakmai karriert futott be felesége is. Dorogi Malvin 1949-ben jogi doktorátust szerzett, és néhány év gyári munkát követően jogászként praktizált.

Mády Gyula rendíthetetlen erkölcsi tartását, az emberekért végzett áldozatos tevékenységét még az államhatalom is elismerte. 70. születésnapján az Elnöki Tanács a Munka Érdemrend ezüst fokozatával tüntette ki.

Két évvel később, 1968-ban nyugdíjba vonult. Lelkipásztorként megnyugvással tölthette el a tény, hogy helyét az egyházközség élén veje, Katalin nevű leányának férje, Zsengellér József vette át. Dr. Mády Lajos ezt követően még tíz esztendő-t élt, visszavonultan. Ma a megyeri úti temetőben nyugszik.

Szeged archív levelezőlapon

Mády Lajos gyermekkor, tanulóévei, lelkesi tevékenysége mindvégig Újpesthez kötődtek. Életének talán egyetlen időszak volt, amely távolabbi településhez fűzte őt. Ez a szegedi egyetemen eltöltött néhány év volt, még akkor is, ha nem nappali tagozatos hallgatóként tanult ott. A Tisza parti város felsőoktatási intézményének jogelődjét 1581-ben Báthory István erdélyi fejedelem, lengyel király alapította Kolozsvárra. A jezsuiták által vezetett kollégium a 16. század végéig az egyetlen magyar nyelvű felső fokú iskola volt. Mária Terézia 1774-ben a piarista rend vezetésével újjászervezte. Már 1848-ben megszületett az elképzelés, hogy líceummá alakítsák át a kollégiumot, de ez végül csak 1872-ben valósult meg, mikor megszületett a kolozsvári magyar királyi egyetem. Az oktatási intézmény három évvel később Ferenc József nevét vette fel.

Az első világháborút követő békeszerződés következtében Kolozsvár Romániához

került. Ezért 1921-ben az egyetem átköltözött Szegedre. (1940-ben, mikor Észak-Erdély és a Székelyföld visszatért Magyarországhoz, az egyetem kettévált. A Ferenc József nevét viselő campus visszaköltözött Kolozsvárra, míg a Szegeden maradt jelentősebb intézményegység Horthy Miklós Tudományegyetem néven működött a háború végéig). A korszak kultúráját irányító politikus, gróf Klebelsberg Kunó miniszter fontos szerepet szánt a csonka ország megújításában Szegednek. A város központjában ekkor épült fel a kor monumentális építménye, a szegedi dóm, más néven a Fogadalmi Templom (1913-1930). A „Tisza parti Göttinga” fokozatosan egyetemi város jelleget öltött, sorra épültek az egyes fakultások számára új és új épületek. Az egyetem hallgatói között megfordult Radnóti Miklós és József Attila is. Közismert tény, hogy Szent-Györgyi Albert itteni kutatásiért kapott Nobel-díjat. Mády Gyula az akkori legrangosabb magyar egyetemen szerzett jogi végzettséget. □

Az újpesti Tizian egykor és ma

Gerendai Aladár, az egykori Tizian fényképész Újpest egyik legismertebb mestere volt. Titkokkal, legendákkal tarkított életét Újpest elismerő oklevelével kitüntetett, aranykoszorús fényképszermesterével Kiss Istvánnal, a márkanév mai képviselőjével elevenítjük fel.

– *Legendás márkanévet visel Újpest mára már egyetlen fotóműterme. Sok mende-monda kering az alapító személyéről. Mit tudhatunk róla?*

– Gerendai(y) Aladár (néha Arthur) fényképszermester, festőművész titokzatos életet élt. Személyi adataiban csak a halála időpontja biztos. Művészember lévén, hiú módon vigyázott külső megjelenésére is, a családi hagyomány szerint élete utolsó percéig festette a haját. Bizonyos, hogy száz évnél többet élt meg, bár még a háború után is fiatalította magát. A fixíroldat tulajdonságait ismerve lakhatási igazolványán kijavította születési évét, személyi igazolványát végül is ez utolsó „hivatalos” irat alapján állították ki. 1884-ben (a hivatalos igazolásokon 1894 illetve 1860 is szerepel) Budapesten született és 1967-ben hunyt el Újpesten a mai Lőrinc utcában lévő lakásán. Sírja a Megyeri úti temetőben található. A mester születési anyakönyvi kivonata szerint Glück Ignáczként látta meg a napvilágot. Édesanyja Gross Fanni, édesapja Glück Sámuel asztalosmester volt. Festőművészeti tanulmányait Párizsban végezte, Picassot is ismerősei között tartotta számon.

– *Jól értem: festőművész volt?*

– A század elején az igazi nagy fényképszerek szinte mind festészetet tanultak, s utána váltak a fotózás mestereivé. Ebben ő sem volt kivétel. Hazatérése után először a belvárosi Váci utcában nyitott fényképész- és portréműhelyt. Az akkori polgármester, Bódy Tivadar portréjának elkészítésével bízták meg. A kép annak rendje és módja szerint el is készült, azonban Ali bácsinak volt egy kakaduja. A madár a száradó képet „újrifestette”. Másnap le kellett volna szállítani képet, nem volt lehetőség javí-

tásra – el kellett hagynia a Belvárost. A családi emlékezet alapján ekkor költözött Újpestre.

– *Hol nyílt az első műterem?*

– Az István út 24.-ben a mai borozó helyén volt az első műterem. Az újpesti református egyházkerületben Gerendai János névre keresztelte Csighy Sándor lelkész 1920. június 15-én. Az Újpesti Almanach kortárs számai alapján 1921-ben nyitotta meg fotóműhelyét Gerenday és Tsa. néven az Árpád út 57.-ben az akkori Corso (később Alkotmány) mozi mellett (az Árpád út átszámozása miatt ma ez a 67. szám), – majd 1933-tól az Árpád út 73.-ban alapította „Tizian Fotóműterem” néven másik üzletét.

– *Akkoriban sok fotóműterem működött Újpesten. Milyen munkákból tartotta fenn magát a mester?*

– 28 fotóműterem volt az 1930-as években Újpesten. Ekkor már Tizian városunk közkedvelt mesterének volt mondható, 8–10 alkalmazottal dolgozott. Népszerűségére jellemző, hogy szombatontként az esküvői kocsik a Váci útig álltak sorba Árpád úti műtermébe való bejutásra várakozva. Gyorsan dolgoztak, az akkori technikai eljárásokból a legjobbat hozták ki. Az esküvői szertartáson és a műteremben készült képeket már „csöpögősen” vitték a vacsorára, ott frissen lehetett kiválasztani, rendelni a sokszorosítást. Persze a vacsorán is fotóztak – az is kész volt pár órával később. A Könyves Kálmán Gimnázium tablói is szinte kivétel nélkül az ő munkái. A képek jobb alsó sarkán Gerenday vagy Tizian névvel jelölte műveit. A fényképszermester rendszeresen foglalkozott festészettel is. Ő restaurálta és két szentkép festésével egészítette ki az újpesti Egek Királynéja Főplébánia-templom belső dekorációját 1934-ben. Érdekesség, hogy dr. Csik József apátplébános köszönőlevelét Gerenday Gyula festőművész úrnak címezte 1934. április 6-án. Személyi adatainak gyakori változtatására az akkori vészterhes idők kényszerítették „Tizian” mestert. Ezzel is nehezítette személyének lenyomozhatóságát, talán

ennek és újpest polgárainak szeretete mentette meg életét a második világháborús üldözések idején.

– *Tudjuk, hogyan működhetett ez a fényképészeti „nagyüzem”?*

– A megélhetéséért meg kellett dolgozni. Ha lefotózták az önkéntes tűzoltókat, abból egy hónapig meg tudtak élni – ilyen árak voltak. Nem volt éppen olcsó a fényképezkedés. Nagy divatja volt a zsánerképeknek. Családok jöttek, főleg vasárnaponként, műtermi fotózásra. Előre bejelentett időpontban, csak velük foglalkoztak. Jövedelmükre jellemző, ha vasárnaponként éppen ráértek, a margitszigeti Nagyszállóban ebédeltek. A sok feladathoz sok alkalmazott is kellett. Mindig tanított, a szakmai vizsgabizottságban is dolgozott, először az Újpesti Ipartestületnél, majd az államosítás után a budapesti szervezetnél. Persze tudni kell, hogy az iparosélet pezsgett Újpesten ebben az időben, sokan éltek hasonló körülmények között. Több régi család összejárt természetes módon.

– *Több anekdota kering a külön mesterrel kapcsolatban. A hajfestés, önmaga fiatalítása biztosan hozzájárult üzleti sikereihez is.*

– Igen, van egy meghökkentő – kissé morbid történet – az üzlet reklámjával kapcsolatban is. A Corso moziban a filmek előtt diáról vetítették a reklámokat. A fotón mosolygós hulla a koporsóban, felirata: „Én is a Tiziánnal fényképeztetek!” Csík József apát úr levetette, mondván: gusztustalan. Újabb emlékezetes készült helyette: „Poloskának cián, fényképésznek Tizián!” Egyedi humora mellett, híresen nőbolond volt. Állandóan nagy hölgytársaság vette körül. Személyes jóbarátai között termé-

Baráti társaság Gerendaiéknál az 50-es években. Az asztalnál középen a mester, mögötte jobbról az első hölgy a felesége

szetesen Berda Józsefet is meg kell említenem. 1967-ben meghalt a mester, ekkor az épületet is szanálták, felesége, Gizike özvegyi jogon vette át az üzletet. Távoli rokonként 1970-től én vezettem a műtermet. Nagyanyámként tiszteltem, s ő unokaként kezelt.

– *A helytörténeti gyűjtemény is rendelkezik néhány fotóval Tizian mester munkái közül, de a hagyatéka az üzletben maradt.*

– Egyik legnagyobb szívfájdalmam, hogy sajnos nem sok maradt belőle. Az üzlet Újpest-központ átépítése során többször volt kénytelen költözni. A Corso mozi mellől először az István út 16.-ba, majd onnan az Árpád út 68.-ba kerültünk. 2005 elején a költözés előtt hétszer törtek be az üzlet raktárába, mivel pénzt nem találtak, mindent tönkretettek. Szó szerint összerondították, felgyújtották a képeket. Nemcsak az én munkáimat, hanem Tizian régi fényképeit is. Az egymás mellett lévő üzleteket mind feltörték hátulról, nemcsak én voltam a károsult. Egy szombaton tetten is értem a csapatot; a gázcsöveket szerelték szét, mondván, az épület bontás alatt áll, ők most ezt elviszik. Beszoltam a rendőrkapitányságra, mindjárt el is vitték őket.

– *Visszatérve a 70-es évekre, a munka mennyisége nem csökkent?*

– A munkanapom sokszor hajnali 2-kor kezdődött, reggel 9-kor nyitottunk, sokszor este 11-kor mentem haza. Rengeteget dolgoztunk, én vezettem be az egy óra alatt elkészülő igazolványképek szolgáltatását. Elképzelhető mennyi munka adódott belőle, persze haszonnal is járt, nem tagadom. Az özvegy nem volt szakmabeli, csak az adminisztrációs munkákat végezte. Végtelenül alaposan elszámoltatott mindennel, szigorúsága ellenére úgy szerettem őt, mint a nagyanyámat. Dél előtt megfőzött, behozta az ebédet, mindenre odafigyelt, törődött az üzlettel és velem egyszerre. Talán ma ez hiányzik a vállalkozásokból! Régebben minden idős mester, tulajdonos haláláig figyelemmel kísérte, ellenőrizte a fiatalokat. Rendszerességre, fegyelemre szoktattott. Megegett olyan is, hogy nem tudtunk desztillált vízhez jutni – ebben kellett oldani a különböző vegyszereket az előhíváshoz. Otthon készítettem el, mint ahogy a pálinkát kell főzni, ha kész volt, taxival hoztam ki az üzletbe, hogy dolgozni tudjunk.

– Az „új” Tizian is beépült Újpest köztudatába.

– Szerencsére igen. A 70-es évek elején csak a Brunovszky étteremben 2–3 esküvő volt hétvégente. Ekkoriban megközelítőleg 100–120 család esküvőjét fotóztuk le. Az ő gyerekeit fényképeztük végig bölcsődétől iskoláig, aztán a gyerekek esküvőjét, s most az unokákat fotózom. Most abból élünk, hogy visszajönnének. Sőt, utolsó útjukra is elkísértük az időseket. Adódott olyan nap, hogy 24 temetésen fotóztunk. Ennek is meg volt a koreográfiája a rendszerváltás előtt: a párt-temetés vörös, az egyházi fekete-fehér, néha vegyesen alkalmazni kellett a technikát. Persze akadtak kampánymunkák is, most például a nyugdíjas igazolványok cseréjéhez gyártjuk sorban a képeket. Munkám során sok barát, jó ismerősre tettem szert kortól, foglalkozástól, beosztástól függetlenül – ez az egyik legnagyobb hozadéka ennek az üzletnek. Például Sebők Sándor a jelenlegi fóti plébános ma is meglátogat, ha Újpesten jár. Míg ő volt az Egek királynéja templom plébánosa, ha első áldozást fényképeztünk, a szertartás után bejött hozzánk, együtt szárítottuk a képeket, jókat beszélgettünk. Igazi baráttá vált.

– A lakossági eseményeken kívül Újpest változásait is megörökítette korunk Tizianja?

– Igen, de, mint említettem, ez is az enyészete lett a betörések során. A VI. kerületben lakom, és szívesen jöttem Újpestre, mert illata volt. A Lőrinc utca tele volt rózsákkal, a kis kertes házacskák udvaráról dőlt az illataradat. Végigéltem a temető teljes felszámolását, a Tél utca sarkán álló kétemeletes sarokház lebontását – most autós üzlet van a helyén. Emlékszem le kellett robbantani, mert olyan masszívra építették. A Munkásotthonban még fényképeztem első világháborús elfekvőket, a pincéjében is jártam. Feliratozva sorakoztak a raktárban. Aztán a betöréskor mind tönkrementek, sírva fakadtam, mikor megláttam. A Tizian-hagyatékban voltak a városháza első fényképe, a Rákóczi téri templom felszentelésének fotói. Üveglemezeken egy halom pótolhatatlan felvétel, mind összetörték. Egy albumba gyűjtöttem össze különböző színtónusú fényképeket, a barnától a kéken keresztül a sárgáig más-más vegyszer hatására lehetett ilyeneket létrehozni. Egyedi minta volt, elvit-

ték, a rendőrség is kereste – egy antikvárium-ban láttam, de nem tudtam bizonyítani, hogy az enyém.

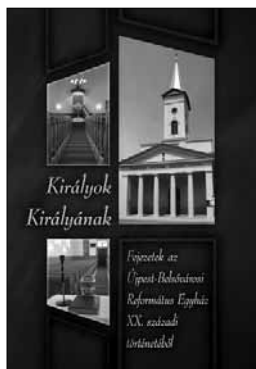
– Mi a jelene Tizian-nak és a szakmának?

– A fotós szakma tele volt titkokkal, a különböző szakmai eljárásokat mindenki titkolta. Nem volt tankönyve, irodalma. Az első között vállaltunk színesfilm-kidolgozást. Nagy kaland volt! 1981-ben csináltattam a műhelyben színeslabort. Egy ismerős műanyagossal ún. kosarakat gyártattunk 100 db fotó előhívásához, de nem merült el a vegyszerben, könnyű lett a fajsúlya. Egy Zsiguli árértéért csinálták, és nem tudtuk használni. Egy másik ismerős segített rajtunk – szovjet megrendelésre a rakétatechnikához gyártottak valamilyen speciális ötvözetből picit alkatrészt, máig se tudom miből volt – ebből kaptam nehezebbnek egy darabot és ragasztót hozzá. Így lettünk termelékenyebbek kézi erővel másoknál, de szigorú titok övezte a többi fényképész előtt. Papírt sem lehetett kapni megfelelőt, Romániából hozattunk. Az első képek olyan szépek lettek, hogy sajnáltam kiadni a kezemből. Akkoriban csak ORWO film létezett, más nem is volt. A KODAK nem jutott el hozzánk a szocializmusban. Színesfilmet szűrni külön kellett megtanulni, még hívógéppel sem egyszerű. Az Árpád úti üzletbe vettük meg az első hívógépet. Ma természetesen mi is digitálisan dolgozunk, így már bármit meg lehet csinálni. Kócs Ferenc 30 éve a munkatársam, nagyon jó fényképésszmester, aki technikailag verhetetlen. Ha nem lenne, már biztosan megállna itt az élet. Ő lesz, aki majd – remélem – átveszi a helyem. □

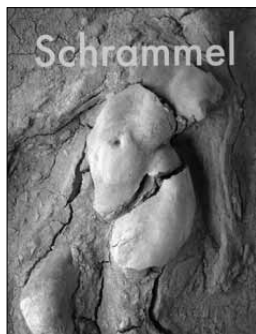

A mester ipartestületi tagsági igazolványa

Könyvek Újpestről

Az Újpest-Belsővárosi Református gyülekezet kiadásában megjelent kötet az újpesti reformátusok 20. századi történetét mutatja be visszaemlékezések, bizonyásgtétel, interjúk, levelezések, fényképek, dokumentumok segítségével. A szerzők foglalkozásukat és élethelyzetüket tekintve igen sokfélék, valamennyi írásban közös azonban, hogy újpesti, vagy Újpesthöz kötődő emberekről, református hitvallókról szól. Az élők emlékezete 70–80 évre tekint vissza, így szabva meg a kötet időbeli korlátait. Fennállása óta a gyülekezet többször is belekezdett hasonló jellegű munkába, de a kiadásig nem jutottak el. Ezeket az – elődök által már átgondolt – anyagokat felhasználva indították útjára a jelen kötetet abban a reményben, hogy a jövőben tovább bővíülhet a válogatás.

Schrammel Imre Munkácsy-, Kossuth- és Prima Primissima-díjas keramikumművész, Újpest Díszpolgára életműkötetét a Magyar Képek Kiadó jelentette meg. „Forradalmár, újító, másképp gondolkodó. Öntörvényű művész.

Szinte mindig szembemegy a kánonokkal. A maiakkal is. Apostola, mániákusa, mestere és tudósa a szakmájának” – írja róla Kernács Gabriella művészettörténész. A mester személyiségét részletes életútinterjú mutatja be; dokumentumok alapján készült beszélgetés követi nyomon művészi indíttatásának okait, az anyaghoz, formákhoz való viszonyát. Nyomon követhetjük műveinek születését, naplórészletek bizonyítják vívódásait, egy-egy alkotói korszaka kialakulásának körülményeit. A közel 200 szövegszerű fotó mellett a könyvet további munkáinak fényképes katalógusa, életrajzi adatait, kiállításait, szakmai elismeréseit tartalmazó bibliográfia egészíti ki.

Jubileumi kiállítás

Pállya Celesztin-émlékkiállítást rendezett a fennállásának 50. évfordulóját ünneplő Angol Tagozatos Általános Iskola 7. b osztálya. Bakos Menyhértné osztályfőnök és a diákok felvették a kapcsolatot a Pállya család hagyatékának gondozójával, akinek segítségével festményeket, szobrokat, személyes tárgyakat, valamint a polihisztor művész képeinek kézíratos jegyzékét láthatták az érdeklődők.

Fővárosi elismerés

Június 19-én adják át a Budapest Díszpolgára címet. A díjazottak között két újpesti díszpolgár: Bertalan Tivadar festő- és grafikusművész, art direktor, valamint Göröcs János válogatott labdarúgó, edző is átveheti a kitüntetést.

Mini tárlat

A 20. század első felére jellemző életmód-, illetve oktatástörténeti tárgyakból kínál ízelítőt az Újpesti Helytörténeti Gyűjtemény az Ady Endre Művelődési Központ aulájában elhelyezett tárlókban. Használati tárgyak, fényképek, tankönyvek, füzetek, az 1900-as évek elején épült iskolák fotói, tanulók csoportképei fogadják a látogatókat egy pillanatra visszaidézve a régmúlt újpesti polgárait, diákjait.

Újpest Gyermekéiért

A Nemzetközi Gyermekeknél alkalmából, a Városháza dísztermében került sor június 2-án az Újpest Gyermekéiért-díj átadására. Elismerésben részesült a Bajza József Általános Iskola nevelőtestülete és alkalmazotti köre; Borzási Erzsébet, a Csokonai Vitéz Mihály 12 Évfolyamos Gimnázium tanítója; Clementis János, az Újpesti Sport Iskola alapító pedagógusa; Horváth Ferenc Józsefné, a 11. számú Lakkozó utcai bölcsőde részlegvezetője, valamint Kyriacou Georgios, az Újpesti Általános Iskola és Egységes Gyógypedagógiai Módszertani Intézmény, Pedagógiai Szakszolgálat, Nevelési Tanácsadó intézményegység-vezetője. A díjakat Wintermantel Zsolt polgármester adta át.

Júniusi számunkban az 1., 6., 11., 12. és a 21. oldalon látható fotókat az Újpesti Helytörténeti Gyűjtemény bocsátotta rendelkezésünkre.